

DIPLOMADOLGOZAT

Komes Dániel

2023

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Budai Campus
Tájépítészeti, Településtervezési és Díszkertészeti
Intézet
Tájépítész mérnöki mesterképzési szak

A KERESDI BETHLEN KASTÉLY KERTJÉNEK MEGÚJÍTÁSA

Belső konzulens: Dr. Fekete Albert
egyetemi tanár

Belső konzulens
intézete/tanszéke: Tájépítészeti, Településtervezési
és Díszkertészeti Intézet,
Kertművészeti és Kertépítészeti
Tanszék

Készítette: **Komes Dániel**

Budapest

2023

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	1
1. A DIPLOMADOLGOZAT CÉLJA, TÁRGYA, AKTUALITÁSA	2
2. IRODALMI ÁTTEKINTÉS ÉS JELENLEGI ÁLLAPOT	2
3. ALAPADATOK ÉS ÁLTALÁNOS INFORMÁCIÓK	4
3.1. Elhelyezkedés	4
3.2. Természeti környezet	4
3.3. Műemléki védettség.....	6
4. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS, A KEZDETEKTŐL NAPJAINKIG	6
4.1. A keresdi kastélykert története.....	9
4.1.1. A történeti térképek elemzése.....	10
4.1.2. Történeti leírások elemzése	11
4.1.3. Történeti képanyag elemzése	14
4.1.4. Épületek, ideiglenes építmények a kastélykertben és a hozzájuk kapcsolódó terepformák.....	19
4.1.5. A belső udvar	20
4.1.6. Vízhálózat	22
4.1.8. Növényzet.....	23
4.1.9. Régészeti kutatások.....	26
4.2. A tervezési terület jelenlegi állapotának bemutatása	27
5. A KERESDI KASTÉLY ÖRÖKSÉGI ÉRTÉKEINEK ELEMZÉSE.....	29
5.1. A terület történeti értéke.....	29
5.2. A kert típusa	30
5.3. A kert jelenlegi állapota és hasznosítása.....	30
5.4. Földrajzi kontextus	31
6. ÉRTÉKLELTÁR	32

6.1. A területen még létező vagy részben meglévő örökségi elemek	32
6.1.1. Épített elemek	32
6.1.2. Művészeti alkotások és emlékművek.....	33
6.1.3. Növényzet.....	34
7. VIZSGÁLATOK ÖSSZEGZÉSE	35
7.1. Következtetések	35
7.2. Tervezési irányelvek	36
7.2.1. Általános javaslatok.....	36
7.2.2. Speciális javaslatok.....	37
8. A KASTÉLYKERT MEGÚJÍTÁSÁNAK TERVE.....	39
8.1. Kertépítészeti koncepció terv ismertetése	40
8.2. Famegújítási koncepció	42
8.3. A vízrendszer revitalizációja	43
ÖSSZEGZÉS.....	46
IRODALOMJEGYZÉK.....	48

MELLÉKLETEK

TERVLAPOK

K-01	Jelenlegi állapot	1:1000
K-02	Fafelmérés, fakivágás, kategorizálás	1:1000
K-03	Tervezett funkciók	1:1000
K-04	Kertépítészeti koncepcióterv	1:1000
K-05	Vízkapcsolat típusok	-
K-06	Növénytelepítési koncepció	1:1000
K-07	A-A hosszmetset; B-B keresztmetset	1:500
K-08	Tó és árok revitalizáció – koncepcióterv	1:250
K-09	Látványtervek	-

BEVEZETÉS

Erdély legfontosabb és legjobban megőrzött történelmi jelentőségű zöldterületei a temetők mellett, a kastélykertek, melyek kultúrtörténeti jelentőségük mellett különleges ökológiai értékek hordozói is. E nemesi rezidenciák alapítói, politikai, gazdasági és kulturális befolyásuk, valamint a nyugati országokban kialakított kapcsolatrendszerük révén, nagy hatással voltak a kulturális és szellemi életre, így a fejlődés és modernizmus kulcsszereplőivé váltak.

Az erdélyi történeti kertek múltja kevésbé feltárt a magyarországi kertekéhez képest. Állapotuk többnyire leromlott - ami alól a keresdi tájképi kert sem kivétel -, a kertrekonstrukciós munkák kevés hagyománnyal rendelkeznek. Az állapotfelmérések, táj- és kerttörténeti kutatások, dendrológiai, botanikai vizsgálatok hiányosak vagy egyáltalán nem léteznek. Az állapotromlás elsősorban az elmúlt évszázadban következett be, amikor a nemesi rezidenciák az első világháborút követően gazdasági jelentőségüket elvesztették. A második világháború után a román kommunista rendszer tudatos nemzetpolitikájának köszönhetően sok kastély és kastélykert leromlott, vagy teljesen megsemmisült. A főként magyar (ritkábban szász) vonatkozású erdélyi történeti kastély-kert együttesek (és egyéb történelmi értékek) sorsát az 1949-es földreform – az államosítás – pecsételte meg a magántulajdon megszüntetésével. A kastély sok esetben új funkciót kapott, így fennmaradhatott, a kertek mérete, állapota, növényállománya azonban fokozatosan leromlott.

Jelen állás szerint több államosított nemesi rezidenciát visszaszolgáltattak jogos tulajdonosának, azonban megújításra, sőt fenntartásra sincs meg a megfelelő gazdasági erő. Megújítás esetén mindig az épület kerül előtérbe, mivel az általánosan elterjedt nézet szerint a kert a kastélyhoz képest térkompozíciós és stílustörténeti szempontból alárendelt szerepet tölt be. A kastély-kert együttes azonban egységben értelmezendő, csak szoros egységben kezelve használható hatékonyan. Kívánatos, hogy a nemesi rezidenciákhoz tartozó épületek és kertek rehabilitációja a – a műemléki elvek tiszteletben tartása mellett – a mai tulajdonosok igényeinek és követelményeinek, valamint a fenntartható használatnak megfelelően történjen. A kastélykertek használata részben vagy teljesen megváltozott a korábbi évszázadokhoz képest, ezért a kortárs igényekkel járó funkciók történelmi környezetbe való illesztésének vizsgálata is elengedhetetlen.

1. A DIPLOMADOLGOZAT CÉLJA, TÁRGYA, AKTUALITÁSA

Jelen dolgozat egy vizsgálati és javaslati részből áll. Fő célja vizsgálni a keresdi Bethlen kastélykert történeti fejlődését és ezáltal azonosítani a fejlődéstörténet meghatározó mozzanatait, a kert szerkezetét és jellegzetes elemeit, valamint feltárni az együttes történelmi-kulturális és tájépítészeti értékeit.

Ugyanakkor a dolgozat része a kastélykert jelenlegi helyzetének elemzése és azoknak a tájépítészeti irányelveknek a meghatározása, amelyek alapján a kertörökségünk e fontos objektumának megújítási koncepcióját – ami diplomamunka második részét képezi - biztos szakmai alapokra helyezi.

A kertmegújítási koncepcióterv célja a kompozíciós, funkcionális és szerkezeti szempontból fontos részletek kezelése, többek között:

- A XIX. században kialakított tájképi kert elemeinek megújítási lehetőségei a funkcionálisan és stilsztikailag fontos épített elemekkel együtt
- A kastélykert úthálózatának, közlekedési rendszerének visszaállítása
- A növényállomány kezelése és a kert térszerkezetének visszaállítása
- Illeszkedés a tágabb környezetbe (tájbaillesztés)
- Újonnan tervezett funkciók beillesztése a kastély-kert komplexum szoros együttműködésére, tekintettel annak kibővített használatára valamint építészeti jellegzetességeire

2. IRODALMI ÁTTEKINTÉS

A Bethlen család tagjai Erdély történelmének meghatározó alakjai, már a középkortól terjedelmes birtokok urai a Nagy-Szamos és a Nagy-Küküllő mentén. Családtörténetüket több forrás is feldolgozza, melyek közül a legátfogóbb Dr. Lukinich Imre 1928-ban kiadott „*A Bethleni Gróf Bethlen-Család Története*” című műve, amelyben a család eredetéről, ágairól, jeles tagjairól, birtokaikról részletesen ír.¹ Keresdről, a Bethlenek egyik ősbirtokáról, ehhez

¹ Lukinich Imre (1928): *A Bethleni Gróf Bethlen-Család Története*. Budapest: Athenaeum könyvnyomda.

tartozó családfákról is ír, ezáltal a dolgozat egyik legjelentősebb családtörténeti forrása.

A kert története a 17 - 18. századtól kezdődően levéltári anyagokból² ismert, mint például az 1797-es összeírás, amire B. Nagy Margit is hivatkozik az 1970-ben kiadott „*Reneszánsz és barokk Erdélyben*” című írásában³. Wesselényi István 1708-as keresdi feljegyzései⁴ a belső kertről adnak értékes leírást. Stirling János (1996) „*Magyar reneszánsz kertművészet a XVI – XVII. században*” című műve a kor kertjeit ismerteti, említi a keresdi kertet is, de az említett szakirodalom⁵ esetén főként az analógiák elemzendőek. A kastély épületéről több forrás nyilatkozik, ahol a kastély körüli kert ritkán kerül említésre; ilyen jellegű leírás olvasható Keresztes Gyula (1995) „*Maros megyei kastélyok és udvarházak*” című könyvében,⁶ valamint Charles Boner (1865) angol utazó „*Transylvania, it's products and its people*” című művében⁷ rövid táj- és kertleírás is szerepel.

A kastélykertek dendrológiai értékeinek feltárásában és azonosításában Dr. Sárospataki Máté 2014-ben írt doktori kutatása adott irányt, amelynek címe „*Dendrológiai kertek a 19. századi magyarországi kertépítészetében*”⁸. Továbbá a tágabb táji kontextus értelmezéséhez, más kastélykertek tanulmányozásához, ezáltal a keresdi kastélykert értelmezéséhez útmutatóként szolgáltak Dr. Fekete Albert „*Maros menti kastélykertek*” (2007)⁹ és „*Szamos menti kastélykertek*” (2012) című munkái¹⁰.

² (Román Nemzeti Levéltár Maros és Kolozs megyei fiók

³ B. Nagy Margit (1970): *Reneszánsz és barokk Erdélyben*. Bukarest: Kriterion Kiadó.

⁴ Wesselényi István (1985): *Sanyarú világ*. Napló 1703–1708. II. 1707–1708. Közzéteszi DEMÉNY Lajos–MAGYARI András. Bukarest: Kriterion Kiadó.

⁵ Stirling J. (1996): *Magyar reneszánsz kertművészet a XVI-XVII. Században*. Budapest: Enciklopédia Kiadó.

⁶ Keresztes Gyula (1995), *Maros megyei kastélyok és udvarházak*. Marosvásárhely: Impress kiadó.

⁷ Charles Boner (1865): *Transylvania, its products and its people*. London: Longmans, Green, Reader, and Dyer.

⁸ Sárospataki Máté (2014): *Dendrológiai kertek a 19. századi magyarországi kertépítészetben*. PhD értekezés. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola. DOI: 10.14267/phd.2014014

⁹ Fekete Albert (2007): *Maros menti kastélykertek*. Kolozsvár: Művelődés Műhely

¹⁰ Fekete Albert (2014): *Szamos menti kastélykertek*. Kolozsvár: Művelődés Műhely

3. ALAPADATOK ÉS ÁLTALÁNOS INFORMÁCIÓK

3.1. Elhelyezkedés

A keresdi Bethlen kastély Dános községben helyezkedik el, Segesvártól 18 kilométerre, az Erdélyi-medence központi részén, a Nagy-Küküllő (Târnava Mare) bal partján. Keresd, Maros megye deli területén, Szeben megye határán fekszik. Domborzatát asszimetrikus, közép magas dombok, völgyek jellemzik. A falu északi részén 500-600 méter magas dombok emelkednek, a Nagy-Küküllő felé pedig rétek és síkságok húzódnak. Az kastély és kertje a Nagy-Küküllőbe torkolló Keresdi-patak bal partján, a falu többi részétől különállóan, magaslaton, a XIX. század végén épült evangélikus templom szomszédságában található. A kastély-kert együttes a települést átszelő megyei jelentőségű út (DJ143) mentén helyezkedik el, a falu központi részén. Ezáltal keleti oldalról a megyei, északról helyi jelentőségű út határolja. Nyugatról részben földút, részben mezőgazdasági terület, délről magánterületek és mezőgazdasági parcellák határolják. A vizsgált terület meredeken lejt észak, észak-keleti irányba, a kastély platójától egészen a határoló patakig, mely a falu főútjának szintjén helyezkedik el. Az említett platótól délnyugat irányba a terepszint folyamatosan emelkedik. A kastélyt körülvevő lejtőket a történeti angolkert magas, fásszárú növényzete borítja. A "Keresd" név is állítólag onnan származik, hogy a kastély olyannyira rejtőzködik, hogy keresni kell¹¹.

3.2. Természeti környezet

Földrajzi helyzetéből adódóan Dános község az Erdélyi-fennsík mérsékelt kontinentális éghajlati típusba tartozik. A dombok-völgyek váltakozásának és a Nagy-Küküllőt kísérő sík folyosónak köszönhetően olyan klimatikus sajátosságok jelentkeznek, amelyek hatással vannak a hő- és csapadékrendszerre, ezáltal hőmérsékleti ingadozásokhoz, gyakori ködhöz és folyómenti légáramlatokhoz vezet. Az éves átlaghőmérséklet 8-9 °C a folyó völgyében, és valamivel alacsonyabb a fennsíkokon. Az átlagos éves csapadékmennyiség 700-800 mm között van a dombvidéki területeken¹².

¹¹ Biró József (1943): *Erdélyi kastélyok*. Budapest: Uj Idők Irodalmi Intézet/Singer és Wolfner (reprint - Heraldika kiadó)

¹² PATJ (2012): *Planul de Amenajare a Teritoriului Județean Mureș, Partea I. vol. I.* (Maros megye

Vízrajzi szempontból a legfontosabb elem a Nagy-Küküllő folyó, amely a Görgényi-havasokból ered, és Maros megye területén, Héjjasfalva (Vânători) és Dános (Daneş) települések között halad át egy rövid szakaszon. Makroterületi szinten a Nagy-Küküllő folyó a Maros folyó vízgyűjtőjéhez tartozik. A Nagy-Küküllő vízgyűjtő területének mellékfolyói Dános község területén a következők: a Seleuş (Keménynagyszőlős / Großalisch) pataka és a Valea Morii (Hétúr / Hetiur) patak északon, illetve Keresdi-patak és a Bese-pataka (Stejăreni / Peschendorf) délen.

A Küküllő dombvidék növényzetének szerkezetét túlnyomórészt xerofita és mezoxerofita lágyszárú társulások alkotják. Az erdőtársulások a gyertyános-tölgyesek. A rétek fás növényzetét túlnyomórészt fűzek alkotják. A magasabb terepszinteken bükkös, főként gyertyán-bükk társulás van jelen. A Maros megyei területrendezési terv szerint a természetes flóra alacsony ellenálló- és regenerálódási képességgel rendelkezik, ami a nagyfokú antropológiai hatásoknak, mint például az intenzív erdőirtás, a túllegeltetés és az extenzív mezőgazdaság következménye¹³.

Dános községet, Keresd közvetlen környezetét - a belterület kivételével – a ROSCI0227 Segesvás – Nagy-Küküllő megnevezésű Natura 2000 természetmergőrzési terület (85 374 ha) érinti. Keresd teljes területe a ROSPA0099 Podişul Hârtibaciului (246 357 ha) madárvédelmi területhez tartozik¹⁴.

területrendezési terve). Megtekintés ideje: 2023.10.25. Forrás: <http://www.cjmures.ro:1880/Pagini.aspx?id=0>. p. 121.

¹³ PATJ (2012). p. 123.

¹⁴ PATJ (2012): *Planul de Amenajare a Teritoriului Judeţean Mureş, Partea I. vol. II.* (Maros megye területrendezési terve). Megtekintés ideje: 2023.10.25. Forrás: <http://www.cjmures.ro:1880/Pagini.aspx?id=0>. 71.

3.3. Műemléki védettség

A Műemlékek Hivatalos Listája¹⁵ szerint a vizsgált területen a következő tételek szerepelnek

- Mihály szárny (nyugati szárny), azonosító: MS-II-m-A-15639.01;
- Elek szárny (keleti szárny), azonosító: MS-II-m-A-15639.02;
- Erődítmény, azonosító: MS-II-m-A-15639.03;
- A kert és a kripták, azonosító: MS-II-m-A-15639.04.

Jelentőségi besorolás: B, HG 766 / 97 kormányhatározat¹⁶ alapján;

Fontossági osztály: 2, CR-0-2012 tervezési kódex alapján;

Fontossági osztály: II, P 100/1-2006 szeizmikus tervezési kódex alapján;

Szeizmikus övezet: $ag=0.12g$ $Tc=0.7$ P 100/1-2006 szeizmikus tervezési kódex alapján;

Tűzállósági besorolás: III, P 118/1999 épületek tűzvédelmi szabványai alapján.

4. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS, A KEZDETEKTŐL NAPJAINKIG

A kastély a XVI-XVII. században épült erdélyi reneszánsz stílusban, kis erődített nemesi rezidenciaként. Külső, szabálytalan négyszög formájú védőöv vette körül, kerek bástyákkal és négyszögletű bejárati toronnyal. Tömege és funkcionális felépítése a késő középkori katonai építészetre jellemző. Az erődítményen belül elhelyezkedő (nyugati) épületszárny két különböző méretű térre osztja a belső udvart. A nagyobbik udvarrészre nyílik az alabárdos figurákkal díszített hengeres torony, a díslépcső és az árkádos tornác, zömök oszlopaival. A kastély felépítését követően új erődítmények épültek ék alakú bástyákkal. A II. Világháború pusztításai ellenére a keresdi Bethlen kastély az egyik legjobb állapotban fennmaradt épülete azt erdélyi reneszánsz stílusnak. Fennmaradása a tulajdonosok meghatározó történelmi

¹⁵ Lista monumentelor istorice din România 2015. Megtekintés ideje: 2023.10.25. Forrás:

<https://patrimoniul.ro/en/articles/lista-monumentelor-istorice>

¹⁶Hotărârea Guvernului nr. 766 din 21 noiembrie 1997 pentru aprobarea unor regulamente privind calitatea în construcții (Az 1997. november 21-i 766. sz. kormányhatározat az építőipari minőségre vonatkozó egyes szabályok jóváhagyásáról). Megtekintés ideje: 2023.10.25. Forrás:

<https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/13583>

szerepének, valamint az épületegyüttes művészeti, történeti és építészeti értékének köszönhető. A dombtetőn elhelyezkedő kastélyt magas fák takarják, park veszi körül, amelyben még felismerhető az egykori úthálózat nyomvonala és a történeti park egyes elemei. **(1/a-b melléklet)**. A kastély körüli parkot a XVIII. század vége és a XIX. század eleje között alakították ki, angol mintára, tájképi stílusban.

A kastély-kert együttes két különálló szabadtéri egységből áll **(1/c melléklet)**:

- A tájképi kertből **(„A” jelű terület az 1/c mellékleten)**, amely az erődítmény külső részén került kialakításra a XVIII és XIX. század során, a kastély platóján és a domboldalon, az építkezések után szabadon maradt területeken.
- A belső udvarból **(„B” jelű terület az 1/c mellékleten)**, amelyet a szabálytalan négyszög alakú várfal vesz körül, a sarkain nyújtott alaprajzú olaszbástyákkal. A kapu mellett nyolcszögű torony emelkedik, melyet lábazatként az előbbiekhöz hasonló, alacsony bástya foglal magába¹⁷. A bástyák közül már csak kettő áll, az északkeletinek belsejében épített nyolcszögletű torony maradt meg, az északnyugati teljesen elpusztult. Az északi falban nyíló kapun keresztül téglalap alakú zárt udvarba jutunk¹⁸. A védőfal északi és keleti oldalán emeletes épületszárny áll, a déli és nyugati oldalon lőréses folyosó húzódik. A nyugati épületszárny emeletén lakószobák, földszintjén gazdasági célokat szolgáló helyiségek voltak¹⁹. A bejárat két oldalán lévő helyiségek az őrség szobái lehettek.²⁰ A keleti szárny emeletén az ebédlő és a hálószobák, a földszinten a cselédek szobái, az északi oldalon²¹ a kamra és egyéb gazdasági helyiségek voltak²². A kápolna a legnevezetesebb kastélykápolna Erdélyben²³.

¹⁷ Kiss Gábor (1987): *Erdélyi várak, várkastélyok*. Debrecen: Panoráma kiadó, p. 311.

¹⁸ Kiss Gábor a délkeleti sarokbástya védelmében álló kaput említ. Ugyanakkor azt írja, hogy „Az északi falban egy dongaboltozatos ajtó vezet ki a kastély mögötti, mára már teljesen elhanyagolt hatalmas parkba.” Ld.: Kiss Gábor(1987): *i.m.*, p. 311.

¹⁹ Kiss Gábor (1987): *i.m.*, p. 312.

²⁰ Kiss Gábor (1987): *i.m.*, p. 312. Itt nem egyértelmű, hogy milyen bejáratról beszél.

²¹ Ez talán a déli szárny lehet. Az északiban a kápolna van.

²² Kiss Gábor (1987): *i.m.*, p. 312.

²³ Biró József (1943): *i.m.*, p. 122.

Családtörténet

A Bethlen család közel nyolcszáz éves múltra tekint vissza. Két különböző eredetű magyar családról van tudomásunk: az egyik a bethleni (birtokaik után gyakran búni vagy keresdinek nevezett) ág, a másik az iktári Bethlen ág²⁴ (a temesi bánági birtokaik után²⁵). A családfa összeállításával és a bethleni Bethlen család történetének összeállításával először Bethlen Elek (1643 – 1696) foglalkozott, aki a francia Marchard gróftól származtatja őseit, azonban okiratok ezt nem bizonyítják. Az iktári és bethleni ág közötti rokonságot okiratok nem bizonyítják, ezért külön eredetűként kezelendő²⁶. Okiratilag a bethleni Bethlen család (az Apafi, Somkerekai, Erdélyi, Almakeréky, Léli és Tóti családokkal közösen) a Becse-Gergely nemzetségből ered. Ősi erdélyi birtokaik Keresd és Bethlen. 1443-ban Keresdet Miklós fia, Márk szerezte meg. Az ő halála után (1473 körül) a birtok feleségére szállt, majd az 1540-es években V. Gergelyre, aki aztán feleségére, Kállay Orsolyára hagyta. A középkori eredetű várkastély alapjait a 15. század közepén Miklós fia, Bethlen Márk rakta le. A nyugati szárny, amely a középkori lakótoronyhoz kapcsolódik Bethlen György és felesége Nagykárolyi Klára nevéhez fűződik. Mai alakját Bethlen Elek főispán idején nyerhette el a kastélyegyüttes 1675 és 1697 között. Talán az ő nevéhez köthető a déli lakószárny és a kápolna létesítése, valamint a külső védőöv ó-olaszbástyáinak felépítése is. A 17. század második felében több tulajdonos kezében oszlott meg a kastély²⁷. A 17–18. sz. fordulója után is a Bethlen család tulajdonában maradt, Elek ágának leszármazottai örökölték. A 19. században, a tájképi kert kialakítása, kerttörténeti szempontból a legjelentősebb, ami valószínű Bethlen Gábor (1811-1872) nevéhez köthető. Marosszék jegyzője volt, majd halála után keresden temették el a családi sírboltba. Tőle Bethlen Gábor örökölte (1836 – 1897) aki 1865-től kezdődően Erdélyben tevékenykedett Felső-Fehér megye főispánjaként, 1875-ben Kis-Küküllő, majd következő évtől Nagy-Küküllő megye főispánjaként egészen 1890-ig. Fiatalkorában Budapesten tanult jogot, majd Genfben lakott. Olaszországban is járt, ahol 1863-ban Garibaldi mellett harcolt és

²⁴ Gróf Kornis Gabriella (2002): *Elődök és utódok*. Fót: Unikornis kiadó, p. 123.

²⁵ Nagy Iván (1857): *Magyarország családai, Czímerekkel és Nemzékrendi Táblákkal*. Pest: Friebeisz István Kiadó. Második kötet, p. 68.

²⁶ Lukinich Imre (1927): *A bethleni gróf Bethlen család története*. Budapest: Atheneum kiadó, p. 3.

²⁷ Kovács András (2003): *Késő reneszánsz építészet Erdélyben 1541–1720*. Budapest-Kolozsvár: Polis Könyvkiadó, p. 141.

fogságba is esett. Mint világot látott értelmiségi tért vissza hazájába²⁸. A fennmaradt „*Részletek Gróf Bethlen Gábor Keresd-i kastélyából és kertjéből*” című fotóalbum és a leírás mely szerint családot nem alapított, arra enged következtetni, hogy hazatérése után Keresden tevékenykedett és hozzájárult a tájképi kert historizáló elemekkel kibővült korszakának egykori arculatához.

Bethlen Bálint (1887-1946) Keresd és Kerlés birtkosa volt, akire a leírások tevékeny szereplőként hivatkoznak az erdélyi református egyház és a magyarság életében²⁹. A két világháború között még lakták a keresdi várat, Bálint testvére, Bethlen Béla (1888-1979) és felesége Kornis Klára, valamint lányuk Ágnes és nagybátyjuk Bethlen Ödön, egészen az 1949. március 3. kilakoltatási rendeletig, amikor a teljes kastélyt két nap alatt kiürítettek. Ezután a kastély állapota fokozatosan romlott³⁰. A kastélyt és a hozzá tartozó területet a Bethlen család a visszakapta (Bethlen Anna, Bethlen Zsuzsanna Ágnes és Szentkúti Éva között oszlik meg a tulajdon) és a Dévai Szent Ferenc alapítvány kezelésébe adományozta 2016 – 2064 közötti időszakra.

4.1. A keresdi kastélykert története

A keresdi Bethlen kastély történetének feltárása alapvetően a leíró jellegű történelmi források, a történelmi térképek, a grafikai és művészeti ábrázolások, valamint fennmaradt történelmi fotók kutatásán és elemzésén alapul. A történelmi kutatást a helyszínen végzett felmérések egészítik ki, amelyhez társulnak a kert egyes területein végzett régészeti feltárások és geofizikai mérések eredményei. A levéltári anyagok elemzése – a helyszínhez kapcsolódó épített részleteken túlemelően – hozzájárul a vizsgálati terület nagyobb léptékű megértésében (települési szinten és a környező táj kontextusában), kiemelve a főbb területhasználati típusokra vonatkozó tényszerű adatokat is. A levéltári anyagok közt fellelhető leltárak és összeírások, a hivatalos levelezések és gazdasági iratok rávilágítanak a helyszín fontosságára, amely főként a Bethlen család tekintélyes pozíciójának, politikai és

²⁸ Lukinich Imre (1927): *i.m.* pp. 563-564

²⁹ Lukinich Imre (1927): *i.m.* 561

³⁰ Kiss Gábor (1987): *i.m.* 314.

³⁰ Kovács András (2002): *Transylvania Anno Domini MMI. Függetlenség.* Kolozsvár: Koinónia kiadó. 74.

gazdasági kapcsolatainak tulajdonítható.

4.1.1. A történeti térképek elemzése

A kerti térstruktúráról és kompozícióról információt nyújtó, legkönnyebben hozzáférhető és hiteles források közé tartoznak a Habsburg Birodalom katonai felmérései a 18. és 19. századból³¹. A történeti térképeken nyomon követhető, nagyobb léptékben, a kastély-kert együttes fejlődése és viszonyulása a településhez és kapcsolata a környező tájhoz.

Az Első Katonai Felmérés (Josephinische Aufnahme, 1769-1773) egy reneszánsz korszakra jellemző erődített, négy sarokbástyás kastélyt mutat. A térkép a környező települést is ábrázolja: a térképen pirossal a kő épületeket, feketével a fa építményeket és épületeket jelöli. A település egyetlen reprezentatív épülete a kastély, a többi épület kevésbé jelentős paraszti háztartás. A térkép két templomot is jelöl. A Keresdi patak, szabályozatlan mederben, szorosan a keleti lejtő lábánál folyt. A kastély alatt mocsaras terület volt, ami valószínű védelmi szerepet is ellátott **(2/a melléklet)**. A térképen nincs utalás a kastély körüli kert jelenlétére. A település határán, a Keresdi patak mentén szőlővel telepített domboldalakat jelöl.

Második Katonai Felmérésen (Franzisziche Aufnahme, 1828-1860) a kert továbbra sem jelenik meg teljesen beazonosítható formában **(2/b melléklet)**. Az erődített kastélyt, az előző századhoz hasonlóan ábrázolja. A Keresdi patak medre itt már szabályozottnak tűnik, a keleti lejtő lábánál levő a mocsaras terület valószínű lecsapolásra került. Egy tó jelenik meg (esetleg halastó) az északkeleti bástya mellett. Az ábrázolás gyengébb minősége ellenére a felmérésre jellemző jelölési módban felismerhetők egy kerti úthálózat halvány, szabálytalan körvonalai a kastélytól délre fekvő területen. A megjelenített terepviszonyok már egyértelműen mutatják, hogy a kastély a település fölé emelkedő magaslaton helyezkedik el. Megjelenik a Bethlen János udvarház „U” alakú alaprajzi ábrázolásban, a kastély északi szomszédságában és két vízimalom is a Keresdi patak mentén, egyikük a kastély déli lejtőjének közelében helyezkedett el.

Harmadik Katonai Felmérés (1869-1887) az első olyan ábrázolás, ahol a kert határai és néhány eleme tisztán beazonosíthatók. A déli és keleti lejtőkön, az erődítményen kívül, a

³¹ Katonai térképek: Európa térképek. Megtekintés ideje: 2023. 11. 03. Forrás: <https://maps.arcanum.com/hu/>

körítőfal és a Keresdi patak között megjelenik a kanyargós úthálózat **(2/c melléklet)**. Egy ovális vízfelületként jelenik meg a kerti tó, amely az előző ábrázoláshoz képest nagyobb felületet foglal. A tó a patakhoz közel, a kert legmélyebben fekvő területén helyezkedik el, elsődleges vízállását valószínű ez biztosította. A „Schl” felirat, amely a német „kastély” („Schloss”) szó rövidítése, szintén szerepel ezen a terven. Kirajzolódik a délnyugati és északnyugati olaszbástya körvonala. Az erődítmény főbejárata, amelyet az észak felől kiszélesített bejárat hangsúlyoz, a 18. század második felében még nem létező külső átalakulását nyomatékosítja. A térképen a melléképületek és a vallási épületek is megjelennek (templom, kápolna).

A trianoni diktátum után az erdélyi részekre készült román katonai térképek (Planurile Directoare de Tragere)³² szolgálnak információkkal, amelyek többnyire a Harmadik Katonai Felmérés alapján készültek. A térképek román feliratai az 1921-es földtörvényt követően jelentek meg. Keresdre vonatkoztatva ezen a térképszelvényen a kastély környezetében öt épület jelenik meg: négy a kastélyépülettől délre, attól kissé távolabb, egy ötödik pedig az észak-keleti bástya alatt a kertben, a tóparton (a térkép a tavat nem ábrázolja). A térkép a bekerített kastélyparkot a „kert” szimbólummal, azaz apró körökkel jelöli, de nem ábrázolja annak szerkezetét, úthálózatát vagy egyes elemeit **(2/d melléklet)**.

A történeti térképek és a jelenlegi helyzet összehasonlító elemzésével a kastélykert hidrológiai rendszerének alakulására lehet következtetni **(3/a. melléklet)** a 18. század második felétől napjainkig. Az elemzés rávilágít, hogy a kert délkeleti részén elhelyezkedő tó, valamint a keleti lejtő lábánál található csatorna, amelynek nyomvonala párhuzamos a Keresdi patakka **(3/b melléklet)**, új elemek, történelmi előzmények nélkül, mivel nem szerepelnek az előző korszakok felmérésein és a 2017 előtti fényképeken sem jelennek meg.

4.1.2. Történeti leírások elemzése

A kastély alapításának egészen a 16. századig visszanyúló gyökerei ellenére a történeti források nem írnak részletesen az egykori reneszánsz vagy barokk kertről. Egy 1708-ban készült leírás szerint a kastély falain belül, a nyugati tömbhöz kapcsolódóan kis kert volt

³² Vasile Crăciunescu, Ioan Rus, Ștefan Constantinescu, Ionuț Ovejanu, Zsombor Bartos-Elekes: Planurile Directoare de Tragere (Román katonai felmérések): Megtekintés ideje: 2023.10.31. <https://geo-spatial.org/vechi/download/planurile-directoare-de-tragere>

puszpáanggal és virágokkal, kőkúttal és közepén nagy olajfával³³. Feltehetően ez a kút ma is megvan a belsőkert északnyugati negyedében. Az 1797-es leltár (amelyre B. Nagy Margit is hivatkozik) készítői ugyanezen a helyen jegyzik a kutat de már csak sajnálkozva emlékeznek az egykori virágoskertre. A kert helyén már csak egy „körtvélyfa” árválkodott³⁴.

B. Nagy Margit részletesen ír a gyéresszentkirályi kertről (Ghiriş-Sâncrai, ma Aranyosgyéres / Câmpia Turzii része) egy 1788-as leltár alapján s ennek kapcsán hivatkozik egy 1797-es összeírásra, amely szerint a keresdi kert azonos felépítésben és tartalomban jött létre. Ugyanez a leltár az első leírást is tartalmazza a kertre vonatkozóan. Egy vegyes, veteményes-gyümölcsös kertet említ, közepén ötszögletű, belülről díszített kerti pavilonnal³⁵. Ugyanitt említi, hogy a zöldségeskert nyolc táblára volt felosztva, közepén díszes virágos táblával. Az első négy tábla „borostyánspallérral” volt körülvéve, a következő négyet ribizli szegélyezte. A táblák mellett szilva-, meggy-, és eperfák álltak elszórtan, az ágyások mentén egres- és ribizlisorok váltották egymást³⁶.

A fent leírt geometrikus elvek mentén tagolt szerkezet nagyon gyakori volt az erdélyi késő reneszánsz kertekben. Az erdélyi késő reneszánsz kertekről beszámoló források azonosságot mutatnak, ami megerősíti és bizonyítja, hogy a tábláskertek nagyon is jellemzőek a korszakra. A késő reneszánsz (17-18. század) kertek Erdélyben - mint viszonylag szerény, geometrikus alaprajzú, utakkal négy/nyolc/tizenhat szimmetrikus egységre osztott,

³³ [...] Ugyan ma [1708. április 18.] járáom el annak a háznak sokféle jó constitutióit, és a többi között a benn levő egy szép kis kertit, kiben puszpáng szép virágokra építve és a közepiben egy szépen kiterjedt olajfa bővséges gyümölcsével. És benne egy kőkút, kinek a föld alatt, a kőfal alatt kifolyása vagyon. Ugyanazon kertből egy bástya kinek az alsó része egy pince formát [alkot], akiben kerti veteményeknek szép alkalmas helyek vagyon. In: Wesselényi István (1985): *i.m.*, p. 479.

³⁴ Vallatásos leltár. Keresd 1797. május 19. A gróf bethleni Bethlen cs. keresdi lvt. (az EME egykori lvt.) a Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei fiókjában. Fond Familial Bethlen de Criş, nr. 317.

³⁵ „A keresdi (1797) veteményes-gyümölcsös kert „kerek”-nek mondott „nyáriházának” deszkafalai voltak. Alaprajza ötszögletű lehetett, mert három ablak és két ajtóhely tagolta, falait pedig belül különböző „pikturákkal” festették ki.” In: B. Nagy Margit (1970): *i.m.*, p. 50.

³⁶ „A veteményeskertben nyolc táblában zöldség termett, s a kert közepét egy kis virágostábla díszítette. Az első négy táblát „borostyánspallérral” vették körül, a másik négy tábla körül ribizlit ültettek. A táblák szélén elszórva meggy-, szilva- és eperfák álltak, az ágyások mentén egres- és ribizlisorok váltakoztak.... Hasonló kertet ismerünk meg a keresdi kastély 1797-es konskripciójából is.” In: B. Nagy Margit (1970): *i.m.*, p. 58.

virágokkal, gyógy- és fűszernövényekkel, zöldségekkel és gyümölcsökkel beültetett kert - gyakori, szinte kötelező elemként jelenik meg a nemesi rezidenciák körül. Az erdélyi analógiákat tanulmányozva megállapítható, hogy e kertek mérete és díszítő szerepe nagymértékben különbözött, attól függően, hogy milyen rangú és gazdasági erejű családhoz tartoztak, illetve milyen építészeti értékű jellemzőket viselt a lakóépület (kastély, udvarház). Néhány látványosabb leírás az erdélyi reneszánsz kertekről a **4/a. mellékletben** található.

A korszak kerti elemei közül kiemelkedő objektumként említhetjük a kerti pavilont, amely Keresden is jelen volt. A levéltári anyagot tanulmányozva megállapítható, hogy a történeti leírások és leltárak számos Kárpát-medencei (az erdélyi területtel együtt) kertben említik a létezésüket. A kerti pavilonok széleskörű elterjedése rávilágít fontosságukra, funkcionális és dekoratív jelentőségükre, aminek köszönhetően a kúria- és kastélykertek alapelemeivé váltak (**4/b és 4/c melléklet**).

A 19. század második felétől kezdve nő a rendelkezésre álló kerttörténeti források száma a keresdi Bethlen kastély kertjéről. A források egy tájképi stílusban kialakított díszkert (park) létezéséről tanúskodnak, valószínűleg a 19. század elejéről, a kor divatjának megfelelően, hiszen ez az az időszak, amikor a tájképi kertek és parkok megjelentek és elterjedtek Erdély nemesi kertjeiben és városi parkjaiban. A kastély belső, zárt udvaráról a kertbe az északi falon keresztül, egy boltíves kapun keresztül lehetett kijutni³⁷ (**5. melléklet**). A kastélyból pompás kilátás nyílik az ízlésesen kialakított és gondosan ápolt kertre³⁸.

³⁷ Kiss Gábor (1987): i.m. 312.

³⁸ Charles Boner (1865): *Transylvania, its products and its people*. London: Longmans, Green, Reader and Dyer Kiadó. 365.

4.1.3. Történeti képanyag elemzése

A képi források a 19. század közepétől kezdődően válnak fontossá. A keresdi kastélykert együttesről készített legtöbb fotó a 20. század elejéről származik, a KÖH³⁹ és DMI⁴⁰ archívumából. Az egyik ilyen forrás egy ismeretlen eredetű fotóalbum 1912-ből „*Részletek Gróf Bethlen Gábor Keresd-i várkastélyából és kertjéből*” címmel, ami a DMI adatbázisában is szerepel. Ezek a fényképek lehetővé teszik a kert egyes részleteinek, valamint a látványtengelyek és rálátások azonosítását, amelyek segíthetnek az egykori kert rekonstruálásában.

A kertben – tájképi stílusának megfelelően – dekoratív, vízjátékkal ellátott medencék, szobrok, kerti pavilonok, szabadidős építmények, sziklakertek, gondozott virágágyak, faragott kőedények, egzotikus és mediterrán növények, díszes kerti bútorok és egy üvegház is helyet kapott. A helyszín topográfiája olyan térkompozíciót tett lehetővé, amelyben a kertre és a környező tájra mutató vizuális tengelyek döntő szerepet játszanak. A kert fénykorának lenyomatai ma is fellelhetők a kertben.

A KÖH Fotótárának egyik fotónegatívja egy (talán) 19. században készített festményt reprodukál, amely a kastély látképét ábrázolja északkelet felől **(6/a melléklet)**. A képről beállt állományú angolpark köszön vissza, amely a kastélyépületet keretezi; látszik rajta a patak, amelyen egy fahíd vezet át, a magas fallal – talán deszkapalánkkal – körülvett kastélypark irányába. Az északkeleti toronyhoz is fal csatlakozik, amelyet egy kapu tör át **(6/c melléklet)**. Ettől a kaputól gyalogösvények indulnak a kastély keleti fala mentén, illetve lefelé, a kastély alatti kertbe. A patak mellett futó kerítés mögött három jegenyenyár (*Populus nigra, Italica*) látható, amelyet a tájképi kerteknek egyik legkarakteresebb fafajaként tartunk számon.

A kastélytól északnyugatra egy gazdasági épület lehet. (Körülbelül ezen a helyen ma is áll egy épület.) A kastélyépület dominánsan kiemelkedik a park növényzetéből, szemben a mai állapottal, amikor a felnőtt, idős faállomány ebből a nézőpontból teljesen takarja a kastélyt **(6/b melléklet)**. A rálátás a kastélyra annak tágabb települési környezetéből a 20. század második felére már valószínűleg megszűnt, amint **6/d-e mellékleteken** látható is. A falut övező

³⁹ Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) Fotótára

⁴⁰ (Romániai) Nemzeti Örökségvédelmi Hivatal (1952 -1977 között DMI = Direcția Monumentelor Istorice; napjainkban INP = Institutul Național al Patrimoniului)

távolabbi magaslati pontokról elsősorban a kastélyépületet övező park faállománya látható, kastélynak és a templomnak csupán a tornyai emelkednek ki a fák lombjai közül.

A 19/20. század fordulóján ritka mediterrán növényeket telepítettek az épület köré.⁴¹ Talán ennek az állapotnak részletei láthatók egy képeslapon, amely többek között banánfát is ábrázol **(7/a melléklet)**.⁴² Ugyanezt a keleti várfal előtti kertrészletet, nagyjából hasonló nézőpontból ábrázolják a **7/b-c mellékletek**, amelyekben kivehető egy csüngő koronájú japánakác (*Sophora japonica* 'Pendula'), mely még ma is megtalálható a kastélykertben **(7/d-e mellékletek)**. A kertről készült korabeli fotókat összevetve megállapítható, hogy a kastély északi védőfala előtt, a főbejárat közelében volt egy kör alakú virágágy, közepén talapzaton álló virágtartó edénnyel, benne jukkafélével, mellette paddal **(7/f-h mellékletek, térképes ábrázolásban 22. melléklet, 13. sz.)**. A **7/g mellékleten** a háttérben elhelyezkedő fent említett virágágy előtti tisztáson magastörzsű rózsák virágoznak. A tisztást keretező faállományban jelentős számú fenyőféle látható. Ez a kertrészlet ma is beazonosítható **(7/i melléklet)**. A kert egyéb részein szintén szép számban kaptak helyet egzotikus növények (banán, pálma, stb. - **7/j-k melléklet**).

A várfal északi oldala mentén a kastélyparkban kialakított díszes növényalkalmazás tovább folytatódott. A **8/a mellékleten (térképes ábrázolásban 22. melléklet, 12. sz.)**a felvezető sétány mentén és a várfal előtt is magastörzsű, virágzó rózsák láthatók, míg a **8/b melléklet** egy díszes évelőágyat ábrázol, amelyben a gyűszűvirág (*Digitalis purpurea*) dominál.

A korabeli fotókon látható a kastélykertben egy négyszögű alaprajzú, ívesen faragott kőszegélyű, hozzátétőlegesen három méter átmérőjű díszmedence, közepében szökőkúttal **(9/a-c melléklet)**, Napjainkra maga a díszmedence megsemmisült, egykori helye azonban a terepalakulatok segítségével jól beazonosítható. A keleti várfal mentén, a várdomb lejtőjének felső harmadában, egy másik, körformájú, sülyesztett kőszegélyes díszmedence is volt a kertben, közepén kőfaragvánnyal⁴³. Ez a díszmedence, és a közvetlen közelében épített kerti fa házikó a Bethlen-család fenyőktől árnyékolt, kriptaszerű temetkezőhelye előtt helyezkedett el a várdomb délkeleti lábánál. A **9/d-e melléklet** fotói alapján a medence térbeli

⁴¹ Horváth Hilda (1998): *Régvolt magyar kastélyok*. Budapest: Gemini Kiadó. 223.

⁴³ A korabeli fényképről nem kivehető, hogy a faragvány mi ábrázol. Sandru Vasile Cornel, helyi lakos szóbeli közlése alapján (2023. január) eredetileg egy medvét ábrázol két bocsával

elhelyezkedését a **22. mellékleten, 17.sz. objektum** jelöli. Ez a díszmedence is megsemmisült, egykori helyét a kertben a **9/f** melléklet szemlélteti. A medence helye illetve a kripta faragott sírkövei a **9/f-g mellékleteken** láthatók. A **9/d mellékleten**, a szökőkút és a sírhely között felfedezhető egy kőpad is. A rusztikus faházikó a kripta felől készített fotó háttérében látható (**9/e melléklet**), tehát a körformájú díszmedencétől dél-keletre helyezkedett el.

A család kriptaszerű temetkezőhelyét több sírkő is jelöli (**9/g-i melléklet**), a legkorábbi 1631-ből való. Ezek között Elias Nicolai kőfaragó munkái is fellelhetők (például Bethlen Ferencné és gyermekeinek síremlékét is ő faragta)^{44,45}. Itt van továbbá Kamuthy Zsuzsanna (Kamuthy Farkas lánya) és az ő két lányának (Bethlen Borbála és Bethlen Erzsébet) sírköve is. Felirata: „*A(nn)O 1631 DIE 19 IAN/ELIAS NICOLAI S.*”⁴⁶. A kertben található még egy Bethlen-Várad-címeres kő, 1647-es évszámmal és Elias Nicolai névjelzésével⁴⁷. 1708-ban Bethlen Sámuel is itt temették el⁴⁸.

A kerti tartózkodás és pihenés mindenkor kedvelt építményei a kerti pavilonok. A keresdi kastélykertben a fent említett kerti faházikó mellett még két másik kerti ház/pavilon is volt, mindkettő az előzőnél jóval díszesebb kialakítású. Az egyik (**10/a. melléklet**) a 19. századvégi üdülővillák faragott oromzatdíszítését illetve apácarácsos bejárati terasz kialakítását mutatja. Emellett némi mór építészeti utalás is fellelhető a homlokzat részletes, kecses és csipkés díszítésén keresztül. Építészeti karaktere, mint az előterét díszítő magastörzsű rózsák egyaránt a pavilon reprezentációs, pihenő, díszkerti funkciójára utalnak. Ez a pavilon a kastély északi bejáratának közelében helyezkedett el, valószínű az északi lejtő lábánál és „Mór háznak” nevezték. (**22. melléklet, 10.sz. objektum**)⁴⁹.

A másik pavilon ennél is díszesebb, oldalain nyitott, filegóriaszerű építmény, amely légiés, áttört szerkezetével, arányaival enyhén kínaizáló, keleties hatást mutat (**10/b melléklet**). Az oszlopokon álló, tornyos kerti építmény csipkézett tetején - a fénykép gyenge minősége ellenére - a késő reneszánsz erdélyi filegóriákra jellemző pléhvitorlát vélünk

⁴⁴ Kovács András (2003): *i.m.*, p. 142.

⁴⁵ Biró József (1943): *i.m.*, p. 122.

⁴⁶ H. Takács Mariann (1970): *Magyarországi udvarházak és kastélyok*. Budapest: Akadémia kiadó. 203.

⁴⁷ H. Takács Mariann (1970): *i.m.*, p. 203.

⁴⁸ Biró József (1943): *i.m.*, p. 122. (Az nem egyértelmű, hogy a kertben vagy a településen.)

⁴⁹ Sandru Vasile Cornel helybéli lakos szóbeli adatközlése alapján (2023. Január)

felfedezni. Ennek realitását egy 1:10-es léptékben készült pléhvitorla helyreállítási tervrajz is alátámasztja 1914-ből **(10/c. melléklet)**. Ez volt a kert zenepavilonja, ami a kert délkeleti részén helyezkedett el. Deszkázata belső oldalról festéssel díszített volt. Még az 1990-es évek előtt a faluközpont parkjába került, majd '90 után az ortodox temetőbe, ahonnan hamarosan Segesvárra szállították, így teljesen nyoma veszett⁵⁰. A kertben lévő zenepavilon egykori elhelyezkedését, a helybéliek adatközlése, fényképek és terepalakításon észlelhető régészeti nyomok alapján próbáltuk azonosítani. E források szerint a pavilon a park délkeleti lejtőjén állt **(22. melléklet 23. sz. objektum)**.

A tájképi kertek egyik karakteres divathullámának⁵¹ köszönhetően terjedt el Európaszerte a távoli vidékek és tájak elemeiből inspirálódó, azok építészeti jegyeit hordozó kerti elemek alkalmazása, leginkább kerti pavilonok formájában. Ezek főleg a pagoda építészetből inspirálódtak, és sokszor többszintes, karakteres tetőszerkezettel rendelkező pavilonokat eredményeztek. Ez a keleties hatás figyelhető meg a keresdi pavilon **(10/b melléklet)** esetében is, amelynek számos magyarországi és erdélyi előképe ismert (amelyek a távoli stílárís elemeket gyakran hazaiakkal ötvözték – **11. melléklet**).

Egy 20. századi fotó alapján a kert északkeleti sarkában további rekreációs funkciókat kiszolgáló kerti építmények is voltak: a kerti tó partján volt egy tekeház, illetve egy „fachwerk” stílusban épített törpeház is. A tóban sziget állt, amelyre híd vezetett. A tóparton, a vízfelület és az épületek között sziklakert lett kialakítva **(12/a-c melléklet)**. A 20. század első felében készült román katonai felmérésen (Plan Director de Tragere – **2/d melléklet**), a kerttől északra ábrázolt hosszúkás alaprajzú épület a fent említett tekeházat jelenhette.

Az előző mellékletekben bemutatott fényképeken, a parkban látható fapadokon kívül meg kell említeni egyéb, történelmi és művészeti értékű díszítőelemeket, többek közt a gazdagon díszített, faragott háttámlájú kőpadokat **(13/a-c melléklet)**. A **13/b-c mellékleten** látható pad háttámlája a bethleni Bethlen és a kolozsvári Váradi család címerét ábrázolja (véltetően eredetileg nem háttámlának készült). A kőlapot Elias Nicolai készítette és valószínű a Bethlen János és Váradi Borbála 1637-es házasságkötését szimbolizálja⁵².

⁵⁰ Sandru Vasile Cornel helybéli lakos szóbeli adatközlése alapján (2023. Január)

⁵¹ Gardendrum honlap: Anglo-chinois gardens. (Kínai hatású angolkertek). megtekintés ideje: 2023. 11. 03.
Forrás: <https://gardendrum.com/2015/04/04/anglo-chinois-gardens/>

⁵² Lukinich Imre (1928): *i.m.*, p. 179.

Több levéltári adat is bizonyítja, hogy a 19-20 század fordulóján is különös gondot fordítottak a keresdi kastélypark fenntartására, fejlesztésére. A kert fotókon illusztrált gazdag növényanyaga mellett írásos nyoma van annak, hogy több ízben rendeltek dísnövényeket külföldi (holland, német) kertészetekből, faiskolákból. A **14. melléklet** egy német nyelven folytatott levelezést mutat; egy válaszlevél a keresdi grófnőnek („Frau Gräfin Gabriel Bethlen”) a Peter van Velsen und Söhne virágkertészetből (Haarlem, Hollandia), amelyben a tulajdonos elnézést kért, mert megrendelt hagymás növények nem érkeztek meg időben és biztosítja arról, hogy az adódott kellemetlenség nem fog megisméltódni.

1914-ben gróf Bethlen Gábor az Országos Pályázati Közlönyben hirdetett versenyvizsgát kertész alkalmazására Keresden. Az állásra többek között Zsitny Venczel jelentkezett (**15. melléklet**), akinek több éves nemzetközi kertészeti tapasztalatát Magelle László kékkői uradalmi intéző közjegyző által hitelesített ajánlólevele támasztotta alá (**16. melléklet**). Ugyanerre a hirdetésre jelentkezett Maly József kertész is, aki német nyelvű motivációs levelében azt is jelezte, hogy munkája fejében 400 korona éves járandóságra (és egyéb természetbeni javakra) tart igényt (**17. melléklet**). A keresdi kerti fejlesztések szándékát jelzi egy virágház építéséhez készített, 1910-es „Előmeret költségszámítás” (**18. melléklet**), valamint a Segesvári Járási Hivatal 1910. március 5-én kiadott engedélye kerítés, valamint két kapu építése céljából (**19. melléklet**).

A tájképi kertben olyan látványtengelyeket és kilátásokat komponáltak, amelyek egyrészt feltárják a kert belső térrendszerét, másrészt a környező tájat, annak markáns elemeit is bevonják a kompozícióba. A 20. század eleji fotókon követhetők ezek a látványkapcsolatok. Nem csak a magasan fekvő várplatóról illetve a kastélyépület ablakaiból nyílik nagyszerű kilátás a kertre és környező tájra (**20. melléklet**), hanem – a környező táj változatos domborzati adottságait kihasználva – a kert legmélyebb pontján fekvő tó partjáról is szépen tárul fel a környező domboldalak látványa. A kastélytól keletre elhelyezkedő dombtető tükröződik a kerti tóban. A dombtetőre (a II. és III. Katona Felmérés szerint „Ochsenhorn” nevű domb, magassága 548 m) oszlopos nyárfát telepítettek (*Populus nigra 'Italica'*), amely főként angol kertekben használt faj, jól meghatározott kompozíciós szereppel rendelkezik: jellegzetes és egyedi vizuális elem a környező tájban, ezért könnyen megfigyelhető, a szemlélődő tekintetét a dombtetőre vonzza (**21/a-d mellékletek**).

A korabeli analógiákra alapozva biztosan állítható, hogy a kertben lombardiai nyár

(jegenyenyár, *Populus nigra* 'Italica') volt telepítve. Ez a fajta, ahogy a neve is mutatja, 1700 és 1720 között jelent meg Lombardiában, és nagyon gyorsan elterjedt egész Európában, köszönhetően koronája jellegzetes formájának, amely különleges esztétikai és kompozíciós értékkel bír. Az első említése 1749-ből, Franciaországból származik. Oszlopos habitusával erősen befolyásolja a külső terek jellegét, egyszerre használják fasorokban és mint szoliter „eye catcher” (ebben a minőségében, a képen látható a domb tetején lévő példányok vizuális elemként, tájékozdási pontként szolgálnak a keresdi tájképi kert rendszerében). Népszerűsége többek között azon alapul, hogy Ermenonville-ben (Fr), Jean-Jaques Rousseau sírjának szigetén is ezt a fajtát alkalmazták, ezáltal Európa egyik legismertebb leghíresebb rotundájának alkotórésze (magasztos hangulatot kölcsönöz, gyakran használt tájépítészeti téralkotó elem).

Ugyanarra a dombtetőre néz a gazdasági udvar előtt kialakított díszkerti részlet, (valószínű) egynyári kiültetéssel és kőedénnyel (**21/e-f mellékletek, térképes ábrázolásban 22. melléklet, 11. sz.**). A kerítés mellett örökzöld sövény, a kép jobb oldalán csüngő koronájú fa és gyalogos ösvény látható.

4.1.4. Épületek, ideiglenes építmények a kastélykertben és a hozzájuk kapcsolódó terepformák

Az előzőekben felsorolt kerti építmények, kertrészletek helyének beazonosítása a kerttörténeti adatokból, a korabeli fotókból és a helyszíni felmérésekből következtetve, továbbá szóbeli közlések alapján történt, amelyet a **22. melléklet** térképen foglal össze. Ugyanitt ábrázoltak a kerti elemek stíluskorszakonként kerültek ábrázolásra a rendelkezésre álló forrásanyag és helyszíni szemlék alapján.

A feltárt adatok összevetése nyomán megállapítható, hogy a várdomb keleti és északi lejtői mentén öt olyan pont észlelhető, ahol nagyobb, tereprendezéssel is összefüggő beavatkozás történt a kert története során. Ezeknek a jellemzője, hogy terepszintjük a mellettük elhaladó feltáró úttal nagyjából azonos szintre hozott, félkör formájú földteraszról áll. Ezek – a kert egyes múltbéli bolygatásai és átalakításai ellenére – ma is azonosíthatók a terepen.

A földteraszokat a **22. mellékleten 9. sorszám jelzi**, amelyek közül a legnagyobbak az északkeleti bástya alatt helyezkedtek el, helyet adva a kerti tónak, és annak a partján felépített

tekeháznak és törpelaknak **(22. melléklet 14, 15)**. A tó délnyugati oldalán, a domb aljában egy kis szabadtéri színpad volt kialakítva, ahol alkalmanként zenészek léptek fel. A kastélytól északra elhelyezkedő félkör alakú terepalakulat a kastély belső udvarába vezető, meredek domboldal tetején kialakított északi főbejárathoz kapcsolódik. A lejtő aljában helyezkedett el a faragott oromzat díszítésű kerti házikó **(Mór háza, 22. melléklet, 10. sorszám)**. A kedvező terepadottságok miatt a szocializmus idején sportpályák épültek ide a helyi iskola számára. A legdélebbre eső félkör terepalakulat a keleti stílusú zenepavilonhoz kapcsolódott. Körülötte antik szobrok helyezkedtek el, amelyek közül vélhetően egyik a **10/b. mellékletben** látható⁵³.

Ahogy az a katonai térképeken megfigyelhető, a falu főutcája a kastélykert mentén, a határvonalat képező Keresd patak mellett alakult ki. A patakkal (és egyben a főúttal) párhuzamosan, a patak bal oldalán, a kerten belül egy hozzávetőlegesen 2 méter széles kerti út kísérté, amelyet a patakon átvezető hidak kötötték össze a főúttal, összeköttetést alakítva ki a kert és a falu között.

Tudomásunk van egy üvegházról a kert délnyugati sarkában, amelyet egy 10 – 15 méter hosszúságú kályha fűtött, amelynek pontos helye nem ismert. Létezését levéltéri iratok **(18/a-b melléklet)** és Sandru Vasile Cornel helybéli lakos adatközlése bizonyítja. Létezett továbbá egy jégkamra (jégverem), a délnyugati bástyától déli irányba, amelynek pontos helye szintén nem ismert.

A tájképi kert keleti lejtőjének lábánál 2019-2020 között tereprendezési munkálatok végeztek. Eredményként, a délkeleti részen egy új tó jött létre a szennyvíztisztító kifolyójaként, amelyet egy szintén újonnan ásott árok köt össze a már létező, történeti tóval (4.1.1 fejezetben említett, **3/b mellékleten ábrázolt**). Ugyanebben a periódusban, a keleti lejtő alsó részén, az ároktól felfele új terméskő támfalakat alakítottak ki. Ezek történelmi előzmény nélküli, idegen elemek a kertben **(21/g melléklet)**.

4.1.5. A belső udvar

A kastély belső udvarának 20. századi alakulása nyomon követhető a (Romániai) Nemzeti Örökségvédelmi Hivatal (DMI) által készített műemlékvédelmi célú fotódokumentációkon keresztül. Ezt kiegészíti egy 1912-es fotóalbum és a magyarországi

Sandru Vasile Cornel helybéli lakos szóbeli adatközlése alapján (2023. Január)

Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) archívumából származó, hasonló időszakban készített fényképek. A **23/a. melléklet** a kastély 17. századból származó földszinti alaprajzát, illetve a belső udvart és növényzetét ábrázolja, de a pontos datálás nem ismert. Az alaprajz szerint a legnagyobb fa a belső kert északnyugati felében, az udvari loggia végében jelenik meg. Ez a fa egy 19. századi metszeten is jól látható (**23/b. melléklet**); valószínűsíthetően ugyanarról a faegyedről látható ábrázolás „A bethleni gróf Bethlen család története” című könyvben, a kastély nyugati szárnyának 1927-es datálású ábrázolásán (**23/c melléklet**). Ezen a képen az előtérben jelenik meg egy ujjasan összetett levelű fa (az ábra alapján feltételezhetően vadgesztenye). Egy 1952-es fotón, egy fa ágai belógnak a kép jobb felső sarkába; feltételezhetően ugyanarról a fáról van szó (**23/d melléklet**). Az 1971-es fotókon még ott a fa (23/e melléklet), de a kronológiailag utána következő képanyagon, egy 1994-es valamint 2010-es fotókon már nincs rajta (helyette tetőgerinc-magasságig nyúló tuja látható-**23/f-g mellékletek**).

Az öregtorony mögött, az udvari alaprajz délnyugati részén jelölt fa szintén fellelhető a korábban említett ábrázolásokon (**23/a-c. mellékletek**). Ez a donjon elé ültetett gyümölcsfa habitusú egyed több korabeli fotón is megjelenik, de az első világháborút követő fotódokumentációkon már nem azonosítható be (**24/a-b mellékletek**).

A keresdi várkastély leggyakrabban ábrázolt (19. század második fele) és fotózott (20. század első fele) része az öregtorony, a loggia és baluszteres feljárója. Az ábrázolásokon néha nem csak az épületrész előtti, hanem mögötti, melletti növényanyagról is nyújtanak információt. (**23/f; 24/a; 25/a-b mellékletek**). Ezek alapján látható a loggia alatti boltíves bejáró melletti magas fa, ami megjelenik az előző rajzokon is, de ezen kívül a fenyőfélék és oszlopos habitusú fák jelennek meg, amelyek az angolkert már beállt növényállományára utalnak. Látható továbbá az öregtorony melletti növényzet. A háttérben magas örökzöldek, a nyugati épületszárny lábuzatánál lágyszárú növények vannak.

A korabeli képeslap (**7/a melléklet**) egyik képén látszik, hogy a kastélyudvaron a keleti épületszárny előtt egy növényvel befuttatott lugas van, északkeleti sarkában pedig egy tujafa (*Thuja orientalis*). A **26/a-d mellékletekben** nyomon követhető a keleti épületszárny előtti növényzet alakulása. A **26/a mellékleten** a tujafa alatti növényzet helyett alacsony fakerítés látható, amely elválasztja az udvar kővel burkolt részétől, miközben a lugasra futó növények már az épület homlokzatára is felnőttek. Ezeken az látszik, hogy az északi kapuépítmény még

áll. Az 1912-es fotó **(26/b melléklet)** ennél korábban készülhetett, ami keleti szárny déli részét mutatja, a lugasszerű támrendszer folytatásában árnyékoló tetővel, alatta székekkel. Az 1965-ös képen **(26/c melléklet)** ahol szintén a keleti szárny látható, a tujafa már jelentősen megnövekedett és a lugas teljesen eltűnt. A 2007-ben készített fotó **(26/d melléklet)** ugyanezt a részletet mutatja. A régi kapuépítmény már hiányzik (valószínű lebontották), a tujafa még áll, de napjainkra már ez sem létezik **(26/e melléklet)**.

A keleti szárny déli sarkánál az alaprajz **(23/a melléklet)** terebélyesebb fákat ábrázol, ami felismerhető az **5/b mellékleten** is a háttérben. Az 1965-ös fotók között **(27. melléklet)** egyértelműen látszik, hogy a délkeleti sarokban két koros fa áll az alaprajzon is jelölt helyen **(23/a melléklet)**, valamint a délnyugati sarokban is beazonosítható egy koros egyed. Mára a belső udvar fásszerű növényzete eltűnt.

A kastély déli kijárata (a konyha felől) az angolkert egyik fogadótere lehetett, amiből kis kiterjedésű nyitott gyepfelületre lehet következtetni. A déli oldalon másodlagos funkciók is helyet kaptak, többet közt méhkas és egyéb gazdasági épületek. Ezen kertrésznek is főleg a 20. századi átalakulását ismerjük különböző ábrázolásokról és fotókról. Az 1927-es rajz **(28/a melléklet)**, a délnyugati bástyát és a valószínűleg a déli kapu meghosszabbítását szolgáló faépítményt ábrázolja (valószínű a konyhát). A várfal előtt középmagas cserjék jelennek meg. A rajzon a faépítmény mellett, cseréppel fedett kőoszlopon díszes edény látható. Vélhetően ugyanezek az edények az 1952-es fotón **(28/b melléklet)** még láthatóak, a déli várfalra épült konyhával és bejárati kapuval együtt. A '60-as évektől kezdődően az edények eltűnnek, ahogy az 1965-ös képen is látható **(28/c melléklet)**. Akkoriban a déli falhoz illesztett épület még jó állapotot mutat, ma már csak az alapja fellelhető **(28/d melléklet)**.

4.1.6. Vízhálózat

Az előző fejezetekben bemutatott kutatások alapján a kert több díszmedencének, vízjátéknak és tónak adott helyet fénykorában. A keleti lejtő lábánál elhelyezkedő tó a kis kör alakú szigettel a közepén ma is meghatározó eleme a kastélykertnek, annak ellenére, hogy egykori pompáját nagyrészt elvesztette. A jelen kutatásnak nem sikerült írott, fénykép vagy tervi forrásokat feltárnia ami konkrét adatokkal szolgál a vízrendszer technikai megoldásairól. A helyszíni vizsgálatokat a topográfiai felmérésekkel és a helybéliek adatközlései összevetve, csak részben ugyan, de következtetni lehet az egykori vízrendszer alkotóelemeire. Összetett

rendszerrel van szó, földalatti víztározók és kerámiavezetékek együttese, amelyek a kerti vízjátékokat működtették, öntöző- és ivóvizet biztosítottak. A vizsgált terület délnyugati részén, magaslaton egy nagyobb vízgyűjtő medence helyezkedik el. Valószínű innen földalatti kerámia vezetékeken keresztül a kastély udvarán levő kútba juttatták a vizet. Az északi fal előtt szintén egy süllyesztett víztározó volt, valószínű az egzotikus növénygyűjtemény öntözésére használták. A kastély északi részéről a víz földalatti vezetékeken a szökőkúttal ellátott díszmedencéhez jutott **(22. melléklet, 16.sz objektum)**⁵⁴. A szökőkúttól északi irányba indult egy vezeték, ami egy nyitott, vízzáró kútfenékkal rendelkező sekély medencébe jutott és onnan haladt tovább a tó irányába. Festői kialakítással, a mélyebben fekvő terepszinten, szintvonallal párhuzamosan egy „U” alakú felszíni folyókán keresztül jutott kis csobogóként a kerti tóba⁵⁵. A kert déli oldalán fekvő kör alakú díszmedence valószínű másik kútból kapta vizét **(22. melléklet, 17. sz. objektum)**.

A terület részleges régészeti feltárása nyomán készült jegyzőkönyv alapján a kastélyegyüttestől délre (a konyhaépület mellett, dél irányba), 1,50 méterre egy fából és kőből épített vízelvezető csatornát azonosítottak (nyugat-kelet tájolású), amely valószínűleg a dombról vezette le a vizet a kastély alatt húzódó patakba. Méretei: 2 x 0,70-0,75 m **(29/a melléklet)**⁵⁶.

4.1.8. Növényzet

A 19. század első felében a tájképi kertek egyik válfajaként jelenik meg a gyűjteményes dendrológiai kert. Ebben a kerttípusban megerősödve él tovább a tájképi eszmény, amely szerint a kertben a növényegyedek természetes szépsége a fő dekorációs szempont. Az egzóta fajok egyre több teret hódítanak, és országszerte elterjednek. A történeti fényképek és a megmaradt faállomány fajösszetétele rávilágít, hogy Keresden is hódított a növénygyűjtő szenvedély. Azon kívül, hogy a történeti fotók egzotikus növényekről tanúskodnak (mint a banán vagy a pálma), számos erdélyi kastélykertekre jellemző különleges fafaj is megjelenik a

⁵⁴ Sandru Vasile Cornel helybéli lakos szóbeli adatközlése alapján (2023. Január)

⁵⁵ ua.

⁵⁶ Bencze Ünige, László Keve, Gál Szilárd-Sándor, Bara Lehel (2022): *Megelőző régészeti feltárási jelentés és dokumentáció*. Keresd, Bethlen kastély.

keresdi kastélykertben, amelyek közül néhány egyed a mai napig megmaradt és fellelhető a helyszínen.

A magyarországi és erdélyi kastélykertekben 2000-2020 között végzett terep kutatások eredményeképpen⁵⁷, 75 kertben összesen 34 karakteres külhonos fafajt sikerült beazonosítani. Ezek mindegyike legalább öt különböző kertben volt fellelhető. Egy további szűkítés eredményeként bizonyossá vált, hogy 20 faj legalább 20 kertben fordult elő. Ezeknek az egzóta fafajoknak a listáját az **30. melléklet** tartalmazza.

A kert faállományának legfrissebb felmérése 2022 utolsó hónapjaiban készült. A felmérés szerint összesen 192 fa van, 25 különböző fafajból tevődik össze. A fásszárú növényzet térbeli elhelyezkedésének meghatározása mellett részletes állapotfelmérés is történt.

A felmérés alapján következő négy minőségi kategóriába sorolható a faállomány (az egyedek térbeli elhelyezkedése és besorolásuk a **31. mellékletben**, a teljes falista a **32. mellékletben** látható):

- **Kiemelkedő történeti és stilisztikai értékű egyedek:** idős, legalább 100 éves fák, amelyek különleges szerepet játszanak/játszodtak a kert téralakításában és egyedi díszértékkel rendelkeznek
- **Kiemelkedő dendrológiai értékű egyedek:** érett korú fák, különleges egzóta fajok, amelyeket gyakran telepítettek a Kárpát medencében a 19. század során kialakított kertekben
- **Kiemelkedő ökológiai értékű egyedek:** olyan érett korú telepített vagy spontán nőtt, egészséges fák, amelyek a helyi flóra részét képezik; kiemelkedő ökológiai értékkel rendelkeznek és jelentősen hozzájárulnak a biológiai sokféleség fenntartásához, növekedéséhez
- **Semleges egyedek (különleges érték nélküliek vagy rossz állapotúak):** spontán telepedett vagy új telepítések, különleges történeti, stilisztikai, dendrológiai vagy ökológiai érték nélkül

⁵⁷ Ebben a tekintetben a legátfogóbb munka: Sáropataki Máté (2014): *Dendrológiai kertek a 19. századi magyarországi kertépítészetben*. Doktori értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola Témavezető: Fekete Albert

A helyszíni felmérések és a fafelmérés alapján a következők állapíthatók meg:

- A kastélykert eredeti, magas és középmagas növényzet által meghatározott térszerkezete az elmúlt évtizedekben jelentősen leromlott. A fa és cserje állomány – a fafelmérés és légifotók elemzése alapján – 33%-os lombkorona borítottságot eredményez, a tájképi kertek térszerkezeti arányainak megfelelően **(33. melléklet)**.
- A nyitott gyepfelületek – mint funkcionális és kompozíciós alapelemei a tájképi kertnek – teljes mértékben hiányoznak. Ehhez hozzájárul a terület meredek lejtőkből álló dinamikus topográfiája, amely nem megfelelő a nyílt gyepes területek kialakításának.
- A vizsgált területen több különleges értékű fa van, amely a kert szerkezeteti, térkompozíciós és dendrológiai rehabilitációjának kiindulópontjaként szolgálhat. Ezek értéke a következőknek köszönhető:
 - Kora alapján: főleg a magas kőrisek (*Fraxinus excelsior*), juharok (*Acer campestre*, *Acer pseudoplatanus*), amelyek a spontán flórát képviselik amit később egyéb fásszárú értékes vagy kevésbé értékes (invazív, tájidegen) fajokkal „gazdagítottak” a kert folyamatos fejlesztése során. Ezek az évszázados fák – valószínű a 19. század végéről, a 20. század elejéről származnak – a „kiemelkedő történelmi és stilisztikai értékű egyedek” kategóriába tartoznak, szoliterként, fasorokban vagy csoportosan (akár más fafajokkal együtt) jelennek meg **(34. melléklet)**.
 - Faj/fajtakülönlegesség: A kert fafajválasztéka nem kiemelkedően gazdag, azonban olyan fajták is helyet kaptak a kertben, amelyeket a 18. – 19. században előszeretettel telepítettek a Kárpát medence kastélykertjeiben. A keleti lejtő ad helyet a legtöbb ilyen egyednek, amelyet elszórta régi és új magas növényzet borít, helyet adva ezen lombhullató fajok értékes példányainak is. A szóban forgó példányok a keresdi kert legértékesebb növényi elemei, amelyek kivétel nélkül a kastélykertek jellegzetes egzotikus fajainak (dendrológiai érték) képviselői, amelyekre korábban már a **30. mellékletben** utaltam, mint például: páfrányfenyő (*Ginkgo biloba*), csüngő japánakác (*Sophora japonica* ‘Pendula’), tornyos tölgy (*Quercus robur* ‘Pyramidalis’), vadgesztenye (*Aesculus hippocastanum*), közönséges platán

(*Platanus hispanica*), vérbükk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), tulipánfa (*Liriodendron tulipifera*), amerikai vasfa (*Gymnocladus dioica*), mocsárciprus (*Taxodium distichum*), lepényfa (*Gleditsia triacanthos*), jegenyefenyő (*Abies alba*).

- A folyamatosan romló állapotú növényállomány – ami a megfelelő fenntartás nélkül elvadul, leromlik és eltűnik – a történeti kert törékenységét jelzi és annak teljes eltűnése forog kockán. Ezáltal – a növényzet múlt évszázad elszenvedett változásainak köszönhetően – az eredeti tájépítészeti kompozíciók és térszerkezet nagyon nehezen felismerhető és visszaállítható.

A történeti kastélykert egyes növényzeti részletei, a történeti fényképeket a mai állapottal összehasonlítva még felismerhetők. Fennmaradt például egy vadgesztenye és magas kőris fasor a **(35/a-b mellékleten)**, ahogy a platán csoport is a kert az északkeleti sarkában **(35/c-d melléklet)**.

4.1.9. Régészeti kutatások

A Maros Megyei Múzeum 2020-2022 között végzett régészeti feltárásokat a területen, elsősorban a kastély védőfalának déli oldalán. A feltárások kerttörténeti szempontból lényeges egységek vagy elemek maradványait nem mutatták ki. A kutatás eredményei szerint a kastélyegyüttes déli kerítőfalán kívül, a kastélypark irányába a következő épített egységek helyezkedtek el⁵⁸:

- egy 19-20. századi konyhaépület,
- egy legalább kétosztatú, 18-19. századi (talán) műhely, tűzhellyel (hidegfüstölővel),
- egy kisebb méretű, kő pillérekre épített épület,
- két különböző mélységben elhelyezkedő vízelvezető csatorna,
- egy 15-16. századi erődítmény saroktornya a hozzá csatlakozó falakkal, továbbá cölöplyukak és pár gerenda lenyomat.

A kastély déli és nyugati védőfalának közvetlen szomszédságában 2022-ben geofizikai

⁵⁸ Bencze Ünige, László Keve, Gál Szilárd-Sándor, Bara Lehel (2022): *Megelőző régészeti feltárási jelentés és dokumentáció*. Keresd, Bethlen kastély

felméréseket⁵⁹ is végeztek, de ezek sem mutattak ki semmilyen kerttörténetileg jelentősebb földalatti objektumot. Az elektromos ellenállásmérésekkel is kizárólag épített történeti elemeket (korábbi falak, sarokbástya, épületalapok maradványait), valamint közmű-maradványokat, továbbá jelenkori vastárgyakat mutattak ki.

4.2. A tervezési terület jelenlegi állapotának bemutatása

Tervezési terület lehatárolása, tulajdonviszonyok

A diplomaterv tervezési területét az **1/c mellékleten** jelölt két egység közül az „A” egység képezi, vagyis a jelenleg kerítéssel határolt kertterület, a belső udvar kivételével. A belső udvar, mint különálló egység, nem képezi jelen koncepcióterv részét. A két egység a következő méretekkel, tulajdonságokkal rendelkezik:

- A tájképi kert (A jelű egység, 1/c melléklet) területe 29 613 m² az erődítményen kívül helyezkedik el. Nyugatról mezőgazdasági terület és az evangélikus templom, északról a helyi jelentőségi főbejárat megközelítésére szolgáló út, keletről a Keresdi patak, délről temető és magánterületek határolják. Meredek lejtők, és fásszárú növényzet jellemzi a területet, a történet kert tó terület északkeleti sarkában helyezkedik el.
- A belső udvar (B jelű egység, 1/c melléklet) területe 2340 m² (amiből 490 m² a nyugati szárny), négy oldalról bástyás erődítmény veszi körül. Északról a főbejárat felől megközelíthető, a délre nyíló kijárat az egykori angolkertbe vezet.

Az 53310-es helyrajzi számhatára és a kerítéssel határolt terület között eltérés figyelhető meg. A geodéziai felmérés alapján a bekerített terület 33 011 m², a kataszteri határ szerint a terület csak 24 385 m², ezáltal jelentős a terület különbség. A diplomaterv a bekerített területtel számol tervezési területként (33 011m²), nem veszi figyelembe a telekkönyvi kivonaton szereplő virtuális határvonalat (lásd: **K-01 tervlap**).

⁵⁹ Lenkey László, Kósa Noémi, Németh Kolos (2022): *Jelentés a keresdi Bethlen kastély körül végzett geofizikai mérésekről*

Funkciók

A tervezési területen („A” terület) két jól elkülöníthető funkcionális egység azonosítható:

1. Fogadótér: a kastély északi bejárata előtti teraszon
2. Egykori tájképi kert a kastély körül, amelyet kerítés határol.

Ideiglenes jelleggel megjelenik az északi fal előtt a kőtár, ami a kastély és kertjének fennmaradt kőfaragványait őrzi fedett helyen. Az északi fogadótéren a bejárati kapunál, már a kastély előterében ~ 40 m² parkolásra alkalmas szórt burkolat került kialakításra, ez azonban a látogatók előtt zárva van. A parkolást többnyire a felvezető út szélén oldják meg a kastély látogatói.

Megközelíthetőség

A bekerített kastélykert területe jelenleg több fémszerkezetű, rácshálós kapun keresztül is megközelíthető. A vegyesforgalmú főbejárat az északi oldalon helyezkedik el, ami a fogadótérre vezet. A kert déli oldaláról a bejárat a temető irányából nyílik, ritkán használt, innen földút vezet az erődítmény déli részéhez. Nyugat felől a bejárat az evangélikus templomtól északra helyezkedik el. Lakóházak irányába nyílik, ez szintén ritkán használt. A belső udvar észak és dél felől megközelíthető. Az északi a főbejárat, ahol a kapuépítmény már nem áll, a várfal hiányos. Délről nyílik a másodlagos bejárat, szűk boltíves nyitáson keresztül közelíthető meg a belső udvar, továbbá ezen az érhető el legrövidebb úton a kert a kastélyból.

Támfalak, lépcsők, burkolatok

A fogadóteret és a belső udvart ideiglenes jellegű nagyszemcsésű szórt kavics borítja. Az egykori tájképi kerti utak nyomvonalára a helyszínen néhol következtetni lehet, de nincs burkolat. Az egykori andezit tömblépcsők a belső udvaron és a kertben is megjelennek, a körbejárhatóságot ezek kiegészítéseként ideiglenes deszkából és kavicsból készült lépcsők segítik. A belső kert észak- északkeleti sarkában, a loggia és a főbejárat között szárazon természetes kő támfalakra épített deszka borítású szabadidős terasz látható, amely deszka lépcsőkkel és rámpákkal egészül ki.

Közművek

A tető felújításával a belső udvaron és a kastély körül a talajszintből kiálló PVC csövek jelentek meg a csapadékvíz megfelelő elvezetése miatt, amelyet kavicsos drénárok vezet tovább. A belső udvaron egy, a kertben több kút, esővíz elvezető is helyet kapott. Legmarkánsabb közmű elem a kavicsszűrős, ülepítő-szennyvíztisztító, amely a kert délkeleti részén helyezkedik el. A tisztított víz egy újonnan létesített tóba folyik, amelynek vize felszíni vizesárkon keresztül folyik a történelmi jelentőségű halastóba majd a Keresdi patakba.

Kerti bútorok, berendezések

A belső udvaron megfelelően berendezett kávézó, teázó terasz működik a főbejárat és a loggia közt. A kertben többféle bútor került elhelyezésre a kastély déli bejárat környékén, többek közt szeméttárolók, fedett asztalok paddal, mobil és fa toalett. Az északi falnál, a fogadótéren került ideiglenesen elhelyezésre a kőtár. A kertben nincsenek egyéb berendezések az északi és déli bejáratoknál elhelyezett padokon kívül.

5. A KERESDI KASTÉLY ÖRÖKSÉGI ÉRTÉKEINEK ELEMZÉSE

A kastélykert értékeinek elemzése során a történeti kertek értékeivel foglalkozó számos szervezet által (INTO, National Trust, Historic England, stb.) meghatározott és alkalmazott nemzetközi kritériumok és szabványok lettek figyelembe véve, amelyek a következők:

- A terület történeti értéke
- A kert típusa
- A kert jelenlegi állapota és hasznosítása
- Földrajzi kontextus

5.1. A terület történeti értéke

A keresdi kastélykert történelmi jelentőségű helyszínnek tekinthető, mivel:

- kastélykert az erdélyi történelem, kultúra és politika egyik legjelentősebb családjá, a bethleni Bethlen család alapította és folyamatosan fejlesztette;
- az alapítástól kezdődően egészen 1949-ig ugyanazon család tulajdonában volt; nincs

- még egy ilyen birtok, ahol 800 éve azonos a birtokos (a Kárpát-medencében egyedi);
- a kertet egy közel öt évszázados múltra visszatekintő, különleges építészeti értékekkel rendelkező épület köré alakították ki (amely a Műemlékek Hivatalos Listáján nemzeti vagy egyetemes értékű történelmi műemlékként szerepel⁶⁰);
 - a kastély-kert együttes nem csak kastélyépítészeti jelentős, hanem korabeli fejlesztéseivel Erdély aranykorának egyik ikonikus helyszíne, az Erdélyi Fejedelemség kultúrateremtő, politikai és művelődési szerepének üzenetét hordozza;

5.2. A kert típusa

A feltárt történelmi dokumentumokra alapozva megállapítható, hogy a kastély körül a 18. század végén már létezett a (rekreációs és dekoratív) kert, amely szerkezetében (tábláskert) és épített kerti elemeiben (kerti pavilon, halastó stb.) az erdélyi és Kárpát-medencei késő reneszánsz jegyeit hordozza. Ezt az időszakot követően - a 19 – 20. századi dokumentumokra hivatkozva – egy tájképi kertről beszélhetünk, amely a 19. században Európában kialakított kastélykertek egyértelmű hagyományos jegyeit hordozza. A 19. század második felében a kert - szerényebb formában - kezdte el felvenni a dendrológiai park, növénygyűjteményes jellegét: a kor divatjának megfelelően számos különleges és egzotikus faj került a kertbe, egyedülálló habitusával is gazdagítva a kert értékét. A kastély-kert együttes történetének kiemelkedő eseményeit **22. mellékleten** látható idővonal, a különböző kerttörténelmi stíluskorszakokban épült elemek térképes ábrázolását szintén a **22. melléklet** mutatja.

5.3. A kert jelenlegi állapota és hasznosítása

A terület jelenlegi állapotával kapcsolatban megállapítható, hogy a park eredeti térszerkezete és növényzeti összetétele az évek során részben megváltozott, de bizonyos sajátos kompozíciós elemek - domborzati formák (teraszok, utak), növényzet (öreg fák), művészeti és emlékezeti elemek (kripta és sírkövek), épített elemek vagy azok maradványai (lépcsők maradványai), történelmi látványtengelyek ma is megfigyelhetők és

⁶⁰ Lista monumentelor istorice din România 2015. Megtekintés ideje: 2023.10.25. Forrás:

<https://patrimoni.ro/en/articles/lista-monumentelor-istorice>

beazonosíthatók. A kastélypark túlélte a szocialista korszak évtizedeit, esztétikai értékei olyan mértékben megmaradtak, amely lehetővé teszi a sikeres megújítását. Kiterjedése, biológiai sokfélesége és zöldtömege révén az ökológiai értéke különösen magas. A park jelenlegi és jövőbeni hasznosítását tekintve a tervezett funkcióknak köszönhetően a komplexum fontos kulturális, oktatási, rekreációs és társadalmi szerepet tölt majd be a helyi közösség életében, ugyanakkor a régió különleges turisztikai vonzerejét növeli.

A kastélyt utoljára Bethlen Béla és felesége Kornis Klára, valamint lányuk Ágnes és nagybátyjuk Bethlen Ödön lakták az 1949. március 3. kilakoltatási rendeletig, amikor a teljes kastélyt két nap alatt kiürítették. A Bethlen család 2007-ben kapta vissza a kastélyt és 2014-től a Szent Ferenc Alapítvány kezelésében van. Így a keresdi Bethlen-kastély egy intézményi hálózat részeként fog működni a Dévai Szent Ferenc Alapítvány tágabb körében. A fenntarthatósághoz a saját turisztikai bevétel is szükséges, a turisztikai vonzerőhöz a kert valós, kerttörténeti értékeivel, rekreációs és ökoszisztéma szolgáltatásaival erőteljesen járul hozzá.

5.4. Földrajzi kontextus

A terület történeti értékét jelen esetben támogatja és kihangsúlyozza a regionális környezet. Maga a földrajzi kontextus a területhez kapcsolódó kastélyok, kúriák, kastélykertek (és egyéb vonzó turisztikai és kulturális elemek) rendszerét, valamint a környező tájat jelenti regionális környezeten belül.

A kastély-kert együttes fenntarthatósága szempontjából a földrajzi környezet különösen fontos. A turisztikai látványosságokban gazdag földrajzi környezetben (azaz a kulturális és természeti értékekkel rendelkező turisztikai célpontokat képviselő kastélyok és kastélykertek) a látogatószámot hatékonyabban növelhető érdekes kulturális útvonalak létrehozásával.

A már jól ismert és több módon népszerűsített turisztikai célpontok mellett különleges vonzerővel bírnak a természeti értékek és különösen az erdélyi kertörökséghez kapcsolódó természeti-kultúrtörténeti értékek. Egy lehetséges útvonal rajzolódik ki magas minőségű turisztikai célpontokkal, amely a még létező és jó állapotban levő erdélyi kastélykertek (például Forray kastélykert – Soborsin, Ocskay kert – Dédács (ma Piski város része), Bruckenthal kastély – Felek, Bethlen-Haller kastély – Küküllővár, Teleki kastély – Gernyeszeg

és Koltó, Rákóczi-Bornemisza kastély – Görgényszentimre, Kálnoky kastély – Miklósvár, Károlyi kastély – Nagykároly, Mikes kastély – Zabola, stb) és épp megújítás alatt levő helyszínek (Bánffy-Barcsai kastély – Gyalu, Bethlen kastély – Bethlenszentmiklós, Bánffy kastély – Boncida) látogatását és bemutatását teszi lehetővé. Ezesetben a turisztikai útvonalakat úgy kell kialakítani, hogy e különösen vonzó, történelmileg és kulturálisan fontos szegmensre összpontosítsanak.

6. ÉRTÉKLELTÁR

A kastélykert fennmaradt tájépítészeti értékeiről értékkataszter készült. Alapját a rendelkezésre álló történeti anyag, helyszíni megfigyelések képezik, amelyet a ma is meglévő értékes elemek helyszíni dokumentálása követett.

A keresdi Bethlen kastély kertjének fénykora – annak ellenére, hogy egyes elemek hosszabb múltra tekintenek vissza – a 19. század végére, a 20. század elejére tehető. Az értékes kertművészeti alkotóelemek a tájképi kert időszakából származnak. A tó, kripta és síremlék, a tájképi kertet megelőző időszakban készültek és szintén részei az értékleltárnak.

Az értékkataszter tételei két nagy kategóriába sorolhatók:

- A területen még létező vagy részben meglévő örökségi elemek
- A kertben már nem létező, de történeti források alapján a területen tisztán beazonosítható örökségi elemek (romok, megmaradt részletek, régészeti feltárások stb.)

6.1. A területen még létező vagy részben meglévő örökségi elemek

6.1.1. Épített elemek

A kutatás során feltárt kerti objektumok közül csak néhány van még jelen a területen. Ezek közé tartozik a három történelmi lépcső, amelyek kőtömbökből készültek, és a 19. századi úthálózatból maradtak fenn. Hasonló elemek és lépcsőszakaszok is megtalálhatók a kertben, amelyeket már bontásra kerültek vagy részben megsemmisültek.

A nagyléptékű terepmozgatások, amely során kialakult a történeti kert még felismerhető; legfontosabb ezek közül a kerti tó a kerek szigettel a közepén. A közelmúltban végzett terepmozgatások és a vízrendszerben hozott változások (pl: árok a keleti lejtő lábánál)

jelentős változást mutatnak a kert eredeti állapotához képest, de a kerti tó és a sziget megmaradt eredeti helyén. A tó környéke a kert egyik legfontosabb alkotóeleme volt, különböző funkcióknak adott helyet; mai napig a kert legértékesebb elemei közt tartjuk számon. Ugyanitt tájképi kert szervezési elvei is felismerhetők: a tó környezetéből több látványtengely nyílik a környező tájra amelyeket ma is sikeresen azonosítani lehet (és valószínűleg visszaállítani).

A történeti kertből származó művi domborzati formák között az öt félkört tartjuk számon a várdomb északi és keleti lejtőinél **(22. melléklet, 9. sz.)**, amelyek a geodéziai felmérésen is beazonosíthatók, valamint egykori szökőkút környezetének platóját **(22. melléklet, 16.sz objektum)**. A nemrégiben ásott árok negatív elem, amely megszakítja a sík tereprendezést, ezáltal csökkenti a keleti lejtő és az út közötti szabad teret. Durva beavatkozás, amely felborítja a kastélykert történeti téralakítását.

A kastélytól délkeletre fekszik a kertész háza, amely szépen illeszkedik a környező tájba szerény tömegével és (nagy részt) hagyományos anyaghasználatával. Amint az előző fejezetekben bemutatott levéltári anyag is mutatja, a kertészek fontos szerepet játszottak a kert történetében. Napjainkra a ház állapota erősen leromlott.

6.1.2. Művészeti alkotások és emlékművek

Számos műtárgy, mint például a faragott kőtáblák, a Bethlen család faragott címerei és a kert (és kastély) egyéb díszes faragott kőtömbjei a főbejárat előtt elhelyezett ideiglenes fedett lerakatban tároltak. Itt található Elias Nicolai 1649-ben faragott kőlapja (a Bethlen és Váradi címerrel), amit a tájképi kert egyik díszes padjának háttámlájaként ismerünk. A kőtárban Bethlen János 1669-ből, Almakerékről származó címere is itt megtalálható **(36 melléklet)**⁶¹. Mindkét faragvány megjelenik a család Lukinich Imre által írt (1928) monográfiájában rajz formájában. A családi síremlék (kripta), amely a 17. századból származik csak részben maradt meg. A visszaemlékezés mellett térszervező szerepe is volt a kertben, a kör alakú díszmedencével és a faházzal alkotott egységet.

⁶¹ Lukinich Imre (1928): *i.m.*, p. 184

6.1.3. Növényzet

A kastély kertjének növényei közül különösen az idős fák – amelyek fontos kertépítészeti stíluskorszak tanúi - képviselnek kiemelkedő örökségi értéket. A tájképi kertek sajátos növénytelepítési jellemzői keresden is visszaköszönnek.

- Platán (*Platanus x acerifolia*): Négy elrendezésben jelennek meg a kastélykertekben: fasorok, facsoportok, körülhatároló szimmetrikus telepítés és szoliter formájában. A keresdi kastélykert északkeleti sarkában, a kerti tó közelében facsoportként jelenik meg.
- Páfrányfenyő (*Ginkgo biloba*): Kivétel nélkül minden kertben a kastély közvetlen környezetébe telepítették, jól látható helyre, a bejárat közelébe. Főként szoliterként telepített fa (néha kis csoportban), úgy ahogy ez keresden is megjelenik a déli bejárathoz közel, viszonylag nyílt, magas növényzettől mentes platón. Korban közelálló és hasonló térbeli elrendezésű példányok fellelhetők az erdélyi kastélykertekben, például Gernyeszegen, Nagykárolyban vagy Görgényszentimrén.
- Vérbükk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'): A tájképi kertek kedvelt fajtája. Jellegzetes habitusa és színezettségének köszönhetően főleg szoliterként, jól látható helyre telepített, térszervező és meghatározó kompozíciós elem. A keresdi kastélykert egyetlen példánya az északi lejtőn, a kastély főbejárata közelében helyezkedik el.
- Tulipánfa (*Liriodendron tulipifera*): Általában szoliterként vagy hármass csoportokban, ritkábban párban telepítették a kert ismétlődő kompozíciós elemeként. Keresden egy szoliter példány található a keleti várfal mentén, vasfákkal (*Gymnocladus dioica*) csoportot alkotva.
- Tornyos tölgy (*Quercus robur* 'Pyramidalis'): A kastélykert kiemelkedő dendrológiai értékei közé tartozik. Oszlopos habitusának köszönhetően meghatározó térkompozíciós szerepű fajta.

A **37. melléklet** történeti, stilisztikai és dendrológiai szempontból értékes fákat ábrázol.

A **38/a melléklet** a kastélykert tájképítészeti értékeinek listáját tartalmazza; a **38/b** és **38/c** mellékletek az értékes elemek térbeli elhelyezkedését és a leltárba felvett, a területen fellelhető objektumok adatlapjait tartalmazza.

7. VIZSGÁLATOK ÖSSZEGLÉSE

A történelmi kutatás, annak elemzése és eredményei egyértelműen bizonyítják, hogy a keresdi Bethlen kastély kertje egy történelmi kert, a Firenzei Karta ⁶² első paragrafusának megfelelően: „A történelmi kert olyan építészeti és növényi alkotás, amely történelmi vagy művészeti szempontból közérdekű. Mint ilyen, műemléknek tekintendő.”

7.1. Következtetések

- A keresdi Bethlen kastély kertje kiemelkedő történelmi múlttal rendelkezik, tájépítészeti és stilisztikai értékek hordozója. Legjelentősebb periódusa a tájképi kert fénykorára, a 19. század és 20. század első felére tehető.
- A kastélykert különleges dendrológiai értékek hordozója; gyökerei a 19. század második felére nyúlnak vissza, amikor a tájképi kert felveszi a gyűjteményes (dendrológiai) kert jellemzőit. Az említett időszak – ami az Első Világháború kirobbanásáig tart – nevezhető a kastélykert fénykorának. A korabeli, szakemberek által végzett professzionális fejlesztések következtében, a tömeges fa- és cserjetelepítés mellett új kerti építmények jelentek meg. Ezáltal jött létre a tóparti sziklakert, a kerek sziget, egynyári és évelő virágágyak, művészeti díszítőelemek (szobrok, díszmedencék és vízjátékok, kerti pavilonok stb.), amelyek beazonosíthatók történelmi források és a még létező kertrészletek illetve helyszíni felmérések alapján.
- A kastélykertnek regionális jelentőségű génbanki szereppel is rendelkezik: olyan értékes idős faállománynak ad helyet, amelyek nem csak dendrológiai, de történelmi szempontból is értékesek, mivel egy kerttörténelmi stíluskorszak meghatározó bélyegeit hordozzák (a 200 év körüli *Platanus acerifolia*, *Ginkgo biloba*, *Quercus robur* ‘Pyramidalis’, *Fraxinus excelsior*, *Fagus sylvatica*, *Acer campestre*, *Acer pseudoplatanus*, *Aesculus hippocastanum* stb. egyedek).

⁶² ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság (2011): A történelmi kertek kartája (Az ÚN. Firenzei karta, 1981). In: *Karták könyve. Második, bővített kiadás.* (a kiegészítést gyűjtötte, válogatta és szerkesztette: Fejérdi Tamás). Budapest: Építésügyi Tájékoztatói Központ Kft.

- A kert ökológiai értéke vitathatatlan. Növényi összetételében a spontán flóra mellett különleges díszértékű fajok és fajták is szerepelnek – amelyek közül néhány ritkaságnak számít Románia dendrológiai flórájában – ami alapján bizonyos, hogy a keresdi kastélykert önmagában is egy fajgazdag ökoszisztéma.
- A kastélykert művészeti és stiláris értékek hordozója, a hajdani kastély-kert együttes szerves része, épített műemlék környezete, klasszikus tájképi kert kompozíció.
- A keresdi Bethlen kastély helyi, pontszerű értéke mellett, fontos szerepet játszik regionális és nemzetközi viszonylatban is, országon belüli és kívüli turizmusban egyaránt.
- A kert fennmaradt elemei mellett, a legtöbb épített (pavilonok, lépcsők, díszmedencék, síremlékek stb.) és a kerti infrastruktúra elem (belső úthálózat, vízrendszer, terepalakítás) állapota az évek során leromlott vagy teljes eltűnt (lásd 6. fejezet: Értékleltár).
- A térszerkezet általánosan véve leromlott, de bizonyos jellegzetes kompozíciós és funkciós elemek (látványtengelyek, rálátások, a lombkoronával borított terület és szabad terület aránya, a kerti tó és környezete, az egykori terepalakítás részletei) felismerhetők és a megújítási folyamat során kiindulópontként felhasználhatók.

7.2. Tervezési irányelvek

7.2.1. Általános javaslatok

A kert megújítása során a kerttörténeti munkarészben feltárt különböző stíluskorszakok történelmi rétegződését szem előtt kell tartani, megőrizve a szerkezeti, kompozíciós, növényzeti és művészeti (díszítő) értékeket, amelyek részei a hely múltjának. Egyúttal azonban figyelembe kell venni olyan rehabilitációs szempontokat is, amelyek a jövőbeli funkciókon és használati módokon alapulnak; biztosítják a kert környezeti, gazdasági és társadalmi fenntarthatóságát, különös tekintettel a kertörökséget népszerűsítő turizmusra, valamint a helyszínt szabadtéri múzeumként való használatán alapuló ismeretterjesztésre, oktatásra.

- Szintén a kert fenntarthatósága érdekében számba kell venni azokat a beavatkozásokat, amelyek hozzájárulnak a biológiai sokféleség növeléséhez valamint a kert, a globális felmelegedés negatív hatásaihoz való alkalmazkodóképességéhez,

amennyiben ezek összhangban vannak a műemlékvédelem elveivel.

7.2.2. Speciális javaslatok

- A tájképi kertekre jellemző térszerkezet revitalizációja:
 - Többszintes növényállomány kialakítása legalább három függőlegesen elkülönülő zónával: a fák lombkorona szintje, cserjeszint (különböző magasságokban – alacsony, középmagas, magas), gyepszint (egynyáriak, évelők, gyepes felületek, pázsit)
 - A látványtengelyek és történeti rálátások visszaállítása a meglévő értéktelen növényzet gyérítésével/válogatásával.
 - A fák/cserjék borította és nyitott kerti terek (szabad gyepes, vízfelületek, sétányok, stb.) aránya hozzávetőlegesen 50-50% legyen.
- A történeti térarányok és térszerkezet visszaállítása nem kizárólag a történeti kertstruktúra rekonstruálásához járul hozzá, hanem a park ökológiai és biodiverzitás értékét is növeli.
- A kastélykert növényzetének minőségbeli javítása fajösszetételének változatossabbá tételével, évelők, cserjék telepítésével, a bejáratok és platók körüli gyepes felületek kialakításával jöhet létre. Ennek értelmében a területre (és általában az erdélyi tájképi kertekre) jellemző növényfajok használata javasolt.
- Az éghajlati adottságoknak megfelelő növényfajok következetes használata hozzájárul a kert hosszútávú fenntarthatóságához.
- A kastély északi és déli bejáratai előtti szabad gyepes területek visszaállítása, ezzel is hozzájárulva a történeti térszerkezet visszaállításához.
- A kert virágkorának, a 19. századi, a legjelentősebb kerttörténeti stíluskorszak hangulatának megidézése.
- A kastélykert épített örökségi elemeinek (eredeti helyükről elmozdított és szétesett lépcsők, síremlékek stb.) és a sérült kerti infrastruktúra (földteraszok a lejtőkön, tó és sziget, részleges úthálózat stb.) helyreállítása.
- A kert hiányzó vagy elpusztult épített örökségi elemeinek (kerti pavilonok, díszmedencék, sziklakert stb.) hiteles visszaállítása, valamint a kerti infrastruktúra (vízhálózat, burkolatok, kerítések stb.) műemlékvédelmi irányelveknek és jelenlegi funkcionális követelményeknek megfelelő rekonstruálása.

- A 19. századi belső úthálózat visszaállítása, figyelve arra, hogy a felhasznált anyagok, burkolatok a kert javasolt funkcióit kiszolgálják.
- A vízhálózat újragondolása, figyelembe véve a következőket:
 - Az újonnan kialakított, a keleti lejtő lábánál a Keresdi patakkaal párhuzamosan futó árok történelmi előzmények nélküli, előnytelen módon osztja fel a kert egyik nagyrészt sík területét. Két lehetséges forgatókönyv vizsgálata javasolt. Egyik az árok visszatöltése, megtartva (visszaállítva) a történelmi tavat és a szigetet, mint hiteles kerti elemeket –vizsgálva ennek megfelelő mennyiségű, jó minőségű vízellátási lehetőségeit; a hatékony csapadékvíz-gazdálkodás segíthet a cél elérése érdekében. A második forgatókönyv az új tó és a hozzá kapcsolódó vizesárok hasznosításának vizsgálata. Az új vizes elem kerti kompozícióba való integrálása, ennek ökológiai, esztétikai és rekreációs lehetőségei, figyelembe véve a történelmi értékeket és az potenciális használati értéket.
 - Vizsgálni kell a történelmi kert díszmedencéinek visszaállítási lehetőségét; amennyiben valós esély nincs a rekonstruálásra, ezek egykori helye kortárs művészeti elemekkel kihangsúlyozható.
- A kastély-kert együttes látogathatóságát elősegítő funkcionális elemek elhelyezése lehetséges, azonban az ismert történelmi kertstruktúrán és kerthasználton kell alapulnia: pihenőhelyek, kerti pavilonok, többfunkciós terek szabadtéri kulturális rendezvények szervezésére.
- A tóparti sziklakert rekonstrukciója - a megfelelő elvek szerint, a régi fényképek és a meglévő domborzat alapján - szintén valódi lehetőség lenne a kert látványosságainak gazdagítására; a sziklakert egyedülálló és értékes eleme lenne a kastélyparknak.

A park funkciót támogatni szükséges különböző kerti berendezésekkel, amelyek illeszkednek a hely történelmi jellegéhez.

8. A KASTÉLYKERT MEGÚJÍTÁSÁNAK TERVE

A diplomaterv az erődítmény falain kívül elhelyezkedő egykori tájképi kerttel kiemelten foglalkozik. Két léptékben közelít a megújítás kérdéséhez. Első lépésben egy átfogó koncepcionális javaslatot fogalmaz meg a kert egészére vonatkozóan. A megújítási terv második lépéseként a kert vízrendszerének revitalizációjával foglalkozik részletesebben, vagyis az új tó, az árok és a történeti tó fenntartható, integrált, együttes kezelésére fogalmaz meg koncepció szintű javaslatot.

Tervezési program

A kastély-kert együttes az 1949-es államosítás után visszaszolgáltatásra került Bethlen Anna, Bethlen Zsuzsanna és Szentkúti Éva örökösök részére, akik 2016-ban a Dévai Szent Ferenc alapítványnak adományozták 50 évre. Az alapítvány először állagmegőrzési majd fejlesztési munkálatokat kezdeményezett, első sorban a kastélyra összpontosítva.

A keresdi Bethlen kastély a tervek szerint a Dévai Szent Ferenc alapítvány intézményi hálózata részeként fog működni. A fenntarthatóság érdekében saját bevételszerző funkciók kialakítására is törekednek. Célcsoportok magyar és nemzetközi viszonylatban a családok, iskolás csoportok, turista csoportok, zárandokok és táborozó csoportok. A tartalom- és funkciófejlesztésben a gyemekközpontúság, mint alappillér fogalmazódott meg - az alapítvány tevékenységéhez hűen -, és olyan funkciókkal bővül majd a kastély, mint például táborozásra alkalmas szálláshelyek, kiállítótér, műhelyek (nyomdaműhely, bábműhely), udvari kávézó stb.

A diplomaterv célja, hogy a keresdi Bethlen kastély kertjének történeti értékeire alapozva olyan funkciókat javasoljon amelyek a kerttörténeti értékekkel összeférhetőek és fenntarthatóak a kortárs hasznosítás tekintetében. A 7. fejezetben megfogalmazott tájépítészeti irányelveket betartva és a Dévai Szent Ferenc alapítvány tartalomfejlesztési koncepcióját követve egy olyan kert alakult ki, ahol a történeti tájképi kert térszerkezetébe új, reverzibilis kerti elemek, nem invazív funkciók, kortárs megidézések kapnak helyet.

Kiemelt szerepet kapnak a kastély kertjében szervezett nyári gyerektáborok, ahol a szabadtéri foglalkozás elengedhetetlen, ezért különböző korosztályok számára más-más tevékenységre alkalmas eszközök, berendezések, kerti egységek kerülnek kialakításra, valamint a sportolási lehetőség is biztosított lesz. A kert szabadtéri múzeumként is berendezett, tehát teljes területén, főleg az úthálózat mentén különböző stációk kapnak

helyet, ahol jeles személyiségekhez kapcsolódó információkat, történeteket tartalmazó - gyerekek számára játszható - kerti elemek jelennek meg.

Az újonnan létesített tó és árok - amelynek vize a történeti dísztóba majd a Keresdi patakba torkollik – a felszínen marad, tehát a 7. fejezetbe megfogalmazott irányelvek, javaslatok szerint a második forgatókönyv lép érvénybe. A tervezési programmal összhangban az új vízfelület oktatási, rekreációs és esztétikai célokat kell szolgáljon, valamint a kert egészét figyelembe véve kertépítészeti illeszkednie kell mint kortárs kompozíciós elem.

8.1. Kertépítészeti koncepció terv ismertetése

Az új kulturális, oktatási és rekreációs funkciók befogadásához, valamint a helyszín szabadtéri múzeumként való működéséhez elsősorban az egykori tájképi kert szerkezetét szükséges visszaállítani. A koncepció terv ezért az ismert történeti látványkapcsolatok visszaállítását javasolja a növényállomány szakszerű és indokolt ritkításával, főleg a történeti tó környékén, hogy a szemközti domboldal ismét része legyen a kerti képnek és tükröződjön a tó vizében. A kerti belső látványtengelyek rendszerének további meghatározó elemei az egykori pavilonok visszaállítása és az evangélikus templom tornyának bevonása a kerti kompozícióba. Hozzávetőlegesen fele-fele arányban jelennek meg fák/cserjék borította kertrészek illetve nyitott gyepfelületek, vízfelületek, sétányok. A jelenleg hiányzó cserjeszint pótlásra került, a kerítés mellé térhatároló cserjesávok kerülnek. (A tervezett funkciók és kertépítészeti koncepció terv a **K-03** és **K-04 tervlapokon** követhető.)

Az egykori úthálózat pontos nyomvonala nem ismert, viszont a terepi felmérésekből és a történeti fényképek elemzése során kialakult egy lehetséges kialakítható úthálózat (**39. melléklet**). Az úthálózati hierarchia szempontjából két elsőrendű, gépjármű által is megközelíthető útvonal került kialakításra, amelyek az északi és déli bejáratokhoz vezetnek. Az északi bejáratához vezető út nyomvonala megegyezik a jelenleg is használt megközelítési úttal. Délről a meglévő kapun keresztül a kertész háza előtt elhaladó nyomvonal kerül megerősítésre, ami a déli falig vezet és főleg üzemeltetési szempontból fontos, mivel a gazdasági udvarhoz biztosít összeköttetést.

A javasolt térszerkezet és úthálózat új, javasolt funkciókat fűz fel. A gyerek- és ifjúsági táborokhoz szükséges aktív funkciók mint a találkozási hely, játszókert a déli ligetes részen kap helyet. Az épület közelsége, a megfelelő árnyékolás és közel sík terepviszonyok miatt jelenleg

is hasonló funkciót lát el. A játszókert kizárólag reverzibilis kerti elemekkel kialakított, mint például a természetes anyagokból készült játszóeszközök, mobilis kerti berendezések. A kert keleti oldalán elhelyezkedő sík területek az új tó és a vizesárok miatt új funkciókkal egészülnek ki. A funkcióbővülést részben a jelenleg kialakult és a jövőben tervezett használat, az épület – és a kiszolgáló funkciók - közelsége, valamint a vizesárok miatt módosult kertszerkezet indokolja. A keleti lejtő rekreációs tájképi kertként kerül megújításra, ahol az egykori tájképi kert ismert vizes elemei, építményei kerülnek megidézésre beépítve a kompozícióba a Bethlen család fennmaradt reneszánsz síremlékét is. A keleti lejtő lábánál elhelyezkedő sík területen az új tó, az árok és a történeti tó lesz a kompozíció fő alkotó eleme, ami a kerti séták, megfigyelés, oktatás, pihenés és esetenként kis rendezvények helyszíne lesz.

A parkolás kérdését a környező telken, a tervezési terület szomszédságában (azaz a kerítésen kívül) javasolt megoldani, ami szintén a Dévai Szent Ferenc alapítvány kezelésében van. Ezáltal az északi és déli részre tervezett fogadóterek mentesülnek a gépkocsi parkolás terhelése alól.

A terepadottságokat kihasználva, a lejtő északi lábánál az út mellett javasolt egy gyepes felület kialakítása, mely alkalmas szabadidős sporttevékenységek befogadására. Ez nem egy szabványos sportpályát jelent, hanem egy labdaháló nélküli, jó minőségű gyepvel rendelkező sík területet, ami könnyedén röplabda, futball, vagy egyéb mobilis felszereléssel berendezhető pályává alakulhat. Ugyanakkor a gyerek- és ifjúsági táborok aktív tevékenységeinek helyszínéként szolgál. Az egykori díszes kerti pavilon, a „Mór háza” rekonstrukcióját itt javasolt elhelyezni. Funkciójában a labdagyepet egészítené ki: az árnyékban pihenés lehetőségét és jó rálátást biztosít a játékra vagy ha nincs aktivitás, az egyszerű kertben tartózkodásra is alkalmas.

Az erődítménytől nyugatra, a kevésbé meredek részen pihenő liget kialakítása javasolt néhány kerti ülőalkalmatosság, napozóágy, függőágy elhelyezésével. Csendes, elvonulásra, olvasásra, passzív pihenésre alkalmas, a kastély és az út zajától védett, megfelelő árnyékolással rendelkező kertrészlet.

A nyugat - délnyugati kertrészlet továbbá egy újonnan telepített gyümölcsösnek, fajtabemutatónak ad helyet. A jelenleg üresen álló területen a leírások szerint egykor gyümölcsös volt. A terepadottságok nem alkalmasak kerti rekreációs tevékenységek befogadására, a kastélytól is távol esik, ezért indokolt a lejtő növényzettel telepítése. A

tervezett gyümölcsös régi magyar fajtákból tevődik össze. Almák közül: batul, pónyik, kékalma, sóvári, rubin, citromalma; körték közül: zelenka, mézkörte, téli nagykörte, vörösbelű körte; szilvák közül: besztercei és sárga szilva; cseresznyék közül: cukor és borsó cseresznye⁶³.

Szintén a leírásokból ismert „kerek” díszes nyáriház a kert ezen részén volt, ezért annak megidézésre egy ötszögletű kerti építmény elhelyezése javasolt a kert legmagasabb pontján ahonnan jó rálátás nyílik a kertre és a falura. Funkciója a kerti tartózkodáson és kilátási ponton kívül akár az ideiglenes gyümölcstárolás, gyümölcs aszalás is lehet. A gyümölcsöstől délre a kertész háza található, ami felújítással a kert szerves részét képezhetné. Körülötte egy kis haszonkert létesítése javasolt, ami friss zöldséggel látná el a kastélyt és a gyerektáborok egyik oktatási helyszínévé is szolgálhat.

Az egykori keleti stílusjegyekkel rendelkező (kínaizáló) zenepavilont ami a kert délkeleti részén helyezkedett el visszaállításra javasolt. Elhelyezésekor elsődleges szempont, hogy a kastély déli kapujából látszódjon és „eye-catcher”-ként működjön a kerti kompozícióban. A jövőben kisebb zenei rendezvényeknek helyszínévé vagy tábori gyülekezőhelyként, találkozási pontként is szolgálhat.

A javasolt kerti úthálózat és új funkciók kialakításakor a tereprendezés csak minimális mértékben szükséges. A terep adott és nyomokban a történeti kert terepalakulatai fellelhetők. Nagyszabású terepmozgatás nem javasolt a meglévő idős növényzet védelme és történeti térszerkezet megőrzése érdekében.

8.2. Famegújítási koncepció

A vizsgálati munkarész rávilágított, hogy a 19. századi kastélykertek húsz legjellemzőbb egzóta fajtája közül tizenegy fellelhető a keresdi kastély kertjében is **(30. melléklet)**. A kastélypark gyűjteményes karakterének megőrzése érdekében javasolt megőrizni a faj- és fajtaszámot és fiatal egyedeket telepíteni. Amennyiben lehetséges, az új növényanyag előállítása vegetatív szaporítással javasolt a helyszínen levő koros egyedekből. Az új egyedek telepítése a kertben azonosítható kompozíciós elvek mentén történt, amihez Dr. Sárospataki Máté – „Dendrológiai kertek a 19. századi magyarországi kertépítészetben” című doktori

⁶³ Régi magyar fajták 2023-as gyűjtése. megtekintés ideje: 2023.10.31. Forrás: <https://xn--tndrkerkek-d7a9t.hu/collection2023#collapse14>,

értekezésében feltárt kompozíciós elvek nyújtottak segítséget⁶⁴. (A famegújítási koncepció rajzi munkarészét a **K-02** és **K-06** tervlapok tartalmazzák.)

Szoliterként jelenik meg a *Ginkgo biloba*, *Fagus sylvatica* 'Atropunicea', *Fagus sylvatica* f. *fastigiata*, a kastélyhoz közeli részeken. A fiatal egyedek telepítse szintén a kastély bejáratához, kaputereihez javasolt amit díszes habitusuk és az említett doktori értekezésben felmért dendrológiai kertek kompozíciós elvei indokolnak.

A kastély keleti lejtőjén a történeti képek alapján a *Sophora japonica* 'Pendula' jelentős kompozíciós elem volt. Állapota nagyon leromlott, ezért a közelében új egyed telepítése került telepítésre. A *Liriodendron tulipifera*, és *Gymnocladus dioicus* egyedek hosszútávú pótlása is javasolt ugyanezen a lejtőn.

A tó partján elhelyezkedő *Platanus x acerifolia* csoport értékes növényei a kertnek és fontos, hogy továbbra is legyen platán facsoport a kerti kompozícióban. A fiatal egyedeket egyelőre a park északkeleti sarkába javaslom telepítésre. Abban az esetben ha a meglévő öreg platánok közül kipuhtul egy egyed, új telepítése javasolt a helyére.

Larix decidua, *Abies alba*, *Picea abies* csoportok a kertben elszórtan jelennek meg, ezért a telepítésre javasolt egyedek is elszórtan és mindenképp csoportosan (3-5 egyed) jelennek meg, főleg a kastélytól északra, délre és keletre elhelyezkedő kertrészekben, hozzájárulva ezzel a téli kép és diverzitás javításához.

8.3. A vízrendszer revitalizációja

A diplomaterv kiemelt tervezési témája a szennyvíztisztító létesítésével egyidőben kialakított tó és árok. A kertrevitalizáció eszközrendszerével élve, a rendelkezésre álló történeti forrásokra alapozva, az adott korszak stílusemeinek (mint például a tájképi kert szerkezetébe épült historizáló díszes medencék) megidézése illetve visszaállítása mellett, a jelenlegi igényeknek megfelelő új funkciók is helyet kapnak a kertben⁶⁵. Ilyenek például a játszókert területén említett reverzibilis kerti beavatkozások.

⁶⁴ Sárospataki Máté (2014): *i.m.*, pp. 96-101.

⁶⁵ Fekete A. – Kollányi L. (2019): *Research-Based Design Approaches in Historic Garden Renovation*. MDPI honlapja. Letöltés dátuma: 2023.10.15. Forrás: <https://www.mdpi.com/2073-445X/8/12/192>

A szennyvíztisztító és vízvezető rendszere jelen esetben egy invazív beavatkozás volt a kerti térszerkezetbe és realitását tekintve visszafordíthatatlan, hiszen a jelenlegi és jövőbeli kastély-üzemeltetéshez elengedhetetlen. Ezért a jelenlegi új tó és vizesárok a diplomatervben adottságként kezelt. Jelenleg a szennyvíztisztító hét fürdőszoba szennyvizét, a tetőről származó csapadékvíz egy részét és egy ideiglenes vizesblokk szennyvizét fogadja be. A jövőben, amikor a kastély felújítása befejeződik még legalább három nagy vizesblokk fogja a tisztítót terhelni.

A kertépítészeti javaslat a történeti vízrendszer elemzése és a jelenlegi helyzet feltárása során alakult ki. A tó és árokrendszer revitalizációjára egy új koncepció fogalmazódott meg ami három részre bontja a tervezendő szakaszt (amit a **40. melléklet szemléltet**). Megfelelő vízminőség, tiszta víztükör elérése és megfelelő vízmozgás érdekében a szakaszokat egy-egy fából készült vízlépcső választja el egymástól. Egyes szakaszokon szűkül a meder, máshol kiszélesedik, ezzel is erősítve a dinamikus vízmozgást ezen az enyhe lejtésű területen. A rendszer egy zsilippel záródik a történeti dísztónál, ami a Keresdi patakba engedi a vizet, szükség esetén a rendszer teljesen leereszthető (**K-07 tervlap, A-A metszet**). Amennyiben a rendszerben a víz pótlása szükséges, az északkeleti csonkabástyánál található bővíví kút vize megfelelő lenne a célra.

Az újonnan létesített tó és árok megjelenésében, kertépítészeti kialakításában különbözik majd a történeti dísztó környezetétől. Az új meder meredek, 1 lábas rézsúvel vagy épített szárazon rakott kőfallal kerül rendezésre, ezáltal egy épített felszíni csatorna-szerű karaktert adva az ároknak. A szürke (beton) megoldások kizártak, mivel kevés partfal-rendezéssel és a megfelelő növényzet telepítésével elérhető a kívánt látvány és hangulat. A cél, hogy egyértelműen elkülöníthető legyen a történeti tó és az új vizes elemek. (Vízkapcsolat típusok a **K-05 tervlapon** ábrázolva.)

Az említett első szakasz, a szennyvíztisztító kifolyásánál létesített tó vizes élőhelyként újul meg, aminek gyökérszónás tisztítási funkciója is van. A víztükör kevés helyen jelenik meg, az átlagos vízmélység 0-50 cm közötti, ami kedvez a nádas és egyéb mocsári, sekélyvízi növény telepítésének. Ezáltal tisztítási funkcióval, hozzáadott ökológiai és esztétikai értékkel bír a terület, valamint oktatásra, az élővilág megfigyelésére alkalmas kertrészletté válik (**K-08 és K-09 tervlap**).

A középső szakaszon a legerősebb az említett csatornaszerű karakter. A meredek partfalak jól értelmezhetők, megjelenik a víztükör, a vízfelülethez 1 lábas részsű csatlakozik. A jelenlegi növényállomány ezen a területen ritkább, több fényt enged be, ezért javasolt jó minőségű alacsonyra nyírt gyeppel különböző pihenő funkcióknak adhat helyet a víz mentén.

A történeti díszítő környéke, a harmadik szakasz, karakterében különbözik, már nem csatornaszerű, a részsű minimum 2 lábas és az egykori sziklakert a keleti partfalnál visszaállításra kerül. A történeti tó reprezentációs funkcióval rendelkezik, rendezvényeknek adhat helyet és dekoratív díszkerti elemként működik. Partján tószínpad, nádas, dekoratív növényzet jelenik meg.

A díszes medencék, vagyis a szökőkút és a kerek medence első sorban a vízforrás / vízellátás hiányában nem állítható vissza. Egykori helyük ismert, ezért kortárs eszközökkel megidézésre kerülnek. A kerek díszmedencét egy kerek tükröződő felületű fémlemez helyettesítene, így a történeti fotókról ismert, síremléssel alkotott kerti kompozíció részben visszailleszhető (**K-09 tervlap**). A kompozíció része volt a rusztikus kerti házikó, aminek a helyét jelenleg az új árok foglalja el, ezért megidézésre egy stég szolgál, nádassal körülvéve, hogy a leülésre, szemlélődésre is legyen lehetőség ahogy egykor a kerti pavilonban is volt. A barokk formavilágú díszmedence szökőkúttal egy nagyobb vízrendszer része volt ami már nem működik és csak részben sikerült eddig feltárni. Megidézésre a jól ismert formát vékony acélszegéllyel a gyeppől kiemelt egyöntetű évelőkiültetés szolgál. Körülötte nyírt gyeppel amit alacsony cserjék szegélyeznek. Mivel magaslaton helyezkedik el, kilátás nyílik innen a falura és a történeti dísztóra.

ÖSSZEGZÉS

A keresdi Bethlen ősbirtok Erdély egyik jelentős, viszonylagosan megőrzött történeti kastélykertje. Állapota leromlott ugyan, de a történeti kutatás, és a területen még fellelhető egyes kerti elemek illetve kerti objektummaradványok alátámasztják a kastély és kert egykori, már csak emlékekben őrzött pompáját. A több államosított nemesi rezidencia közül Keresd szerencsés helyzetben van. A Román Állam hosszú pereskedés után visszaszolgáltatta azt a Bethlen családnak, akik a kastély-kert együttes fenntartását a Dévai Szent Ferenc alapítványra bízták a következő ötven évre, megteremtve ezáltal egy kedvezőbb gazdasági környezetet a kastély megőrzésére, fejlesztésére és megfelelő hasznosítására.

A kert megújítása, ahogy sok más kastélykert esetén, itt is a második helyre került. Az épületek állagmegőrzése és felújítása megkezdődött. Új funkciója szerint a kastély múzeum, konferencia- és szálláshely lesz és mindezt az alapítvány tevékenyégi körének megfelelően gyermekközpontúság fogja jellemezni, oktatási, nevelési funkciókkal. A kert megújítását követően ezeknek a funkcióknak megfelelően nyújt inspiráló, történeti környezetet.

A történeti kutatás és helyszíni felmérések eredménye szerint a legjelentősebb kerttörténeti stíluskorszak a tájképi kert korszaka, amelyet a 19. század közepén alakítottak ki. A 20. század elejére növényállománya a gyűjteményes kertekre jellemző fajokkal, fajtákkal gazdagodott. A tájképi szerkezetbe egy historizáló réteg is beépült, amelynek elemei elsősorban a korabeli fotókról ismertek: díszes vízmedencék és szökőkutak, kerti pavilonok, változatos növényi kompozíciók. A kert egykori térszerkezete részben ma is fellelhető, a kerti infrastruktúra és díszítő elemek azonban nagyrészt elpusztultak.

A kert megújítását két vezérelv határozza meg. Egyik a tájképi revitalizáció, vagyis az egykori kert hangulatának és díszítő elemeinek megidézése, a térszerkezet, látványkapcsolatok és kerti infrastruktúra helyreállítása. Továbbá a javaslat a kert faállományának megújítására is kitér, az értékes, stilisztikai és kompozíciós szempontból fontos fajok és -fajták újratelepítéséről, a faállomány gazdagításáról is gondoskodik.

A második vezérelv a kortárs hasznosítás, a hozzáadott használati érték, összeegyeztetve a műemléki értékekkel. A környezeti, gazdasági és társadalmi fenntarthatóságot elősegítő kerti elemek és funkciók épülnek be, mint a szabadtéri múzeum, ami az ismeretterjesztést és a kertörökséget népszerűsítő turizmust segíti. Játszóeszközök,

találkozóterek, sport funkciók kerülnek a kertbe, amelyek az intézményhálózat gyermekközpontú tevékenységét elősegítő reverzibilis kerti beavatkozások. Minden ami gyerek- és ifjúsági táborok szervezéséhez, oktatási és rekreációs tevékenységekhez szükséges.

A tájképi kert visszaállításánál a történeti értékek és az új funkciók, kastélyüzemeltetés és műemléki értékek összeegyeztetése elengedhetetlen. A kert keleti lejtőjének lábánál, a kert sík területén új szennyvíztisztítót hoztak létre 2019-2020 között, ami a megújított kastély szenny- és esővizét hivatott tisztítani. A történeti értékeket a beavatkozás során nem vették figyelembe és ennek eredményeként egy új tó és árok épült a történeti kert szerkezetébe. A javasolt terv egyik célja, hogy ezt az invazív beavatkozást a történeti szerkezetbe a kert előnyére fordítsa. A vízrendszer revitalizációjára ezért koncepció szintű terv készült, amely által ökológiai értékkel, oktatási, rekreációs és díszkerti funkciókkal bővül az új tó, az árok és a történeti tó hármasa.

IRODALOMJEGYZÉK

B. Nagy Margit (1970): *Reneszánsz és barokk Erdélyben*. Bukarest.:Kriterion Kiadó.

Bencze Ünige, László Keve, Gál Szilárd-Sándor, Bara Lehel (2022): *Megelőző régészeti feltárási jelentés és dokumentáció*. Keresd, Bethlen kastély

Biró József (1943): *Erdélyi kastélyok*. Budapest: Uj Idők Irodalmi Intézet/Singer és Wolfner (reprint - Heraldika kiadó)

Charles Boner (1865): *Transylvania, its products and its people*. London: Longmans, Green, Reader, and Dyer.

Fekete Albert. – Kollányi László. (2019): *Research-Based Design Approaches in Historic Garden Renovation*. MDPI honlapja. Letöltés dátuma: 2023.10.15. Forrás: <https://www.mdpi.com/2073-445X/8/12/192>

Fekete Albert (2007): *Maros menti kastélykertek*. Kolozsvár: Művelődés Műhely

Fekete Albert (2014): *Szamos menti kastélykertek*. Kolozsvár: Művelődés Műhely

Gardendrum honlap: Anglo-chinois gardens. (Kínai hatású angolkertek). Megtekintés ideje: 2023. 11. 03. Forrás: <https://gardendrum.com/2015/04/04/anglo-chinois-gardens/>

Gróf Kornis Gabriella (2002): *Elődök és utódok*. Fót: Unikornis kiadó

H. Takács Mariann (1970): *Magyarországi udvarházak és kastélyok*. Budapest: Akadémia kiadó.

Horváth Hilda (1998): *Régvolt magyar kastélyok*. Budapest: Gemini Kiadó.

Hotărârea Guvernului nr. 766 din 21 noiembrie 1997 pentru aprobarea unor regulamente privind calitatea în construcții (Az 1997. november 21-i 766. sz. kormányhatározat az építőipari minőségre vonatkozó egyes szabályok jóváhagyásáról). Megtekintés ideje: 2023.10.25. Forrás: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/13583>

ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság (2011): A történeti kertek kartája (Az ÚN. Firenzei karta, 1981). In: *Karták könyve. Második, bővített kiadás*. (a kiegészítést gyűjtötte, válogatta és szerkesztette: Fejérdi Tamás). Budapest: Építésügyi Tájékoztatói Központ Kft.

Katonai térképek: Európa térképek. megtekintés ideje: 2023. 11. 03. Forrás: <https://maps.arcanum.com/hu/>

Keresztes Gyula (1995), *Maros megyei kastélyok és udvarházak*. Marosvásárhely: Impress kiadó.

Kiss Gábor (1987): *Erdélyi várak, várkastélyok*. Debrecen: Panoráma kiadó

Kovács András (2002): *Transylvania Anno Domini MMI. Függelék*. Kolozsvár: Koinónia kiadó.

Kovács András (2003): *Késő reneszánsz építészet Erdélyben 1541–1720*. Budapest-Kolozsvár: Polis Könyvkiadó.

Lenkey László, Kósa Noémi, Németh Kolos (2022): *Jelentés a keresdi Bethlen kastély körül végzett geofizikai mérésekről*

Lista monumentelor istorice din România 2015. (Romániai műemlékek hivatalos listája). Megtekintés ideje: 2023.10.25. Forrás: <https://patrimoni.ro/en/articles/lista-monumentelor-istorice>

Lukinich Imre (1928): A Bethleni Gróf Bethlen-Család Története. Budapest: Athenaeum könyvnyomda.
Nagy Iván (1857): *Magyarország családai, Címerekkel és Nemzékrendi Táblákkal*. Pest: Friebeisz István Kiadó.

PATJ (2012): Planul de Amenajare a Teritoriului Județean Mureș, Partea I. vol. I., vol II. (Maros megye területrendezési terve I. és II. fejezete). Megtekintés ideje: 2023.10.25. Forrás: <http://www.cjmures.ro:1880/Pagini.aspx?id=0>.

Sárospataki Máté (2014): *Dendrológiai kertek a 19. századi magyarországi kertépítészetben*. PhD értekezés. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola. DOI: 10.14267/phd.2014014

Stirling J. (1996): *Magyar reneszánsz kertművészet a XVI-XVII. Században*. Budapest: Enciklopédia Kiadó.

Tündéerkertek honlap: Régi magyar fajták 2023-as gyűjtése. Megtekintés ideje: 2023. 10. 31. Forrás: <https://xn--tndrkerterek-d7a9t.hu/collection2023#collapse14>

Vasile Crăciunescu, Ioan Rus, Ștefan Constantinescu, Ionuț Ovejanu, Zsombor Bartos-Elekes: Planurile Directoare de Tragere (Román katonai felmérések): Megtekintés ideje: 2023.10.31. <https://geo-spatial.org/vechi/download/planurile-directoare-de-tragere>

Wesselényi István (1985): *Sanyarú világ*. Napló 1703–1708. II. 1707–1708. Közzéteszi DEMÉNY Lajos–MAGYARI András. Bukarest: Kriterion Kiadó.

Archívumok

Vallatásos leltár. Keresd 1797. május 19. A gróf bethleni Bethlen cs. keresdi lvt. (az EME egykori lvt.) a Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei fiókjában. Fond Familial Bethlen de Criș, nr. 317.

Román Nemzeti Levéltár Maros megyei fiók

Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) Fotótára

Romániai Nemzeti Örökségvédelmi Hivatal Fotótára (1952 -1977 között DMI = Direcția Monumentelor Istorice; napjainkban INP = Institutul Național al Patrimoniului)

NYILATKOZAT

a diplomadolgozat nyilvános hozzáféréséről és eredetiségéről

A hallgató neve: Komes Dániel
A Hallgató Neptun kódja: NX886J
A dolgozat címe: A keresdi Bethlen kastély kertjének megújítási terve
A megjelenés éve: 2023
A konzulens intézetének neve: Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem -
Tájépítészeti, Településtervezési és Díszkertészeti
Intézet
A konzulens tanszékének a neve: Kertművészeti és Kertépítészeti Tanszék

Kijelentem, hogy az általam benyújtott diplomadolgozat egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlan állítottam, tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkori szellemitulajdon-kezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem könyvtári repozitori rendszerébe. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védést követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelte után nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem könyvtári repozitori rendszerében.

Kelt: 2023.11.6.

Hallgató aláírása

NYILATKOZAT

Komes Dániel (hallgató Neptun azonosítója: NX886J) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a diplomadolgozatot¹ áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfóliót a záróvizsgán történő védésre javaslom / nem javaslom².

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem³

Kelt: Budapesten, 2023 év október hó 30. nap

belső konzulens

¹ A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.

² A megfelelő aláhúzendő.

³ A megfelelő aláhúzendő.